

ORSAT LIGORIO
Leiden University Centre for Linguistics
Faculteit der Geesteswetenschappen
Universiteit Leiden
P.N. van Eyckhof 3, NL – Leiden 2311 BV
o.ligorio@hum.leidenuniv.nl

FONEMIKA DUBROVAČKOGA GOVORA

U ovom se članku raspravlja o fonemici dubrovačkoga govora danas. Najprije se obrađuju silabemi tj. vokali (2.1), a onda sonanti (2.2) i konsonanti (2.3) tj. asilabemi. Metodom se minimalnih parova ispituje koliko je fonema. Na kraju se obrađuju i alofoni (2.4). Nalazi su u sintezi iza svake cjeline i opet u zaključku.

KLJUČNE RIJEČI: *dijalektologija, dubrovački govor, fonemika, fonetika, fonologija.*

I. UVOD

U ovom se članku radi o fonemici dubrovačkoga govora. Što će nam to? Budući da fonemika odgovara na poprilično jednostavno pitanje, a to jest koliko fonema u nekome sistemu ima, pitamo se što će nam odgovor na to koliko ima fonema u sistemu dubrovačkoga govora. Prvo, fonemika poput logike ne mora pravdati svoje djelovanje drugim disciplinama jer bez nje (kao i bez logike) drugih disciplina ne bi bilo. Drugo, dubrovački je govor, i to bez pretendirane važnosti i lažnoga patroniziranja, jedan od kanonskih govora. To znači da je u usporedbi s drugim govorima relativno dobro u literaturi proučen i opisan. Tomu usprkos, neka temeljna pitanja njegova ustroja još uvijek ostaju otvorena. Fonemika dakle odgovara na jednostavna pitanja; ali ako najprije ne odgovorimo na takva kako da onda odgovaramo na složena pitanja?

Za potrebe je ovoga članka trebalo skupiti podatke s terena. Naime, radi se o dubrovačkome govoru *danas*: svi su citati iz Budmanija i Rešetara tu samo usporedbe radi. Pitanjima se historijske fonologije ovdje nećemo baviti. Neka onda ne bude čudno ako se kao primjeri pojave riječi tipa *kljova* ili *šapa* jer, iako nisu osobito na dubrovačku, te su riječi i dalje u dubrovačkome sistemu i bez njih se ne može, isto kao ni bez *česna* ili *štice*.

Osim Dubrovnika istraživanjem je bilo potrebno obuhvatiti i druge krajeve: Primorje, Rijeku, Župu, Konavle... Ondašnji govori, uključujući čak i udaljeni lastovski, dijele s dubrovačkim mnoge karakteristike i zato je bilo potrebno skupiti i te podatke. S tim smo na umu ispitali lokalne govore u Cavtatu, Župi (Brgat, Mlini, Plat), Konavlima (Čilipi, Drvenik, Dubravka, Lovorno, Pridvorje), Primorju (Doli,

Majkovi, Mravinca, Rožat, Slano, Trsteno) te na Pelješcu (Gornja Vručica, Ston, Trpanj) i otocima (Lopud; Šipanska Luka na Šipanu; Polače i Govedari na Mljetu).

Ti su govori u pravilu slabo opisani. Ipak, za cavtatski usp. Brozović (1981); za čibački László (1957); za konavoski Kašić (1995); za lastovski B. (1925), László (1957) i Oblak (1894); za šipanski László (1957); za trpanjski (Milas 1891) i za druge primorske govore Halilović (1996). U Konavlima je nekada bio, ali je sada, mislim, izumro, i tajni jezik kozarski za koji usp. Bogdan-Bjelić (1906).

Ni dubrovački govor nema više od par sinkronijskih opisa — to su samo Brabec (1960) i Lisac (2001) – ali zato ima veliko Budmanijevo djelo koje je i najbolja sinkronijska studija, i to iz 1883. pod naslovom "Dubrovački dijalekat, kako se sada govori". Njemu se svaki istraživač dubrovačkoga govora vraća bez obzira na cilj istraživanja, iščitava ga poput sholijasta i pretresa. Tako je bilo i u mome slučaju.

Nije stoga čudno što se prvi rukopis ovoga članka, kojemu je sada pet-šest godina, zvao "Dubrovački dijalekat, kako se govori sada i kako se govorio onda". Otada se, poput Tezejeva broda, rukopis promijenio u svim svojim dijelovima: ispočetka je sve bila filologija, a onda je malo-pomalo filologije bilo sve manje i manje. Jedan je dio ovoga istraživanja, koje je očito trajalo godinama, objavljen i u drugim člancima; osobito tu mislim na onaj iz (2009).

U ovome bih dakle članku želio sažeti neke svoje poglede na dubrovački govor u njegovu sadašnjem stanju. Zabvalnost za poticaj i pomoć u mnogim pitanjima dugujem Mati Kapoviću, a isto tako na komentarima zahvaljujem i Mislavu Beniću.

2. FONEMIKA

U ovome se poglavlju obrađuje fonemika dubrovačkoga govora. Kao što je poznato, fonemika je dio fonologije koji se bavi sastavom i sustavom fonemskoga inventara. Prema tome, nas u ovome radu zanima koliki je broj fona i fonema te kakav je odnos među njima. Drugim riječima, zanima nas koliko glasova dubrovački dijalekt ima i kako se oni odnose jedni prema drugima.

Ne zanima nas, barem ne u ovome članku, prema kojim se pravilima fonemi organiziraju u više jedinice, što je u tome smislu dopušteno a što ne i sl. Tim se pitanjima bavi fonotaktika. Još su opširnija ona pitanja koja se tiču i sloga i naglasaka, a proučava ih istodobno i fonologija i prozodija. No, na sva ta složena pitanja ne možemo znati odgovor ako prethodno nismo utvrdili egzaktni broj pojedinačnih fonema. Fonemika dakle ne prelazi granicu fonema.

Prije nego što krenemo s analizom fonema treba najprije analizirati fone dubrovačkoga govora. Foni su realizacije apstraktnih fonema. Oni stoga imaju konkretna akustička svojstva. Ta se svojstva analiziraju opažanjem artikulacijskih i fizionomskih prilika u kojima nastaju. Da bismo te prilike precizno predočili koristili smo se IPA simbolima koji su, kao i inače, zagrađeni uglatim zgradama.¹

¹ U izboru sam se i uporabi simbola držao, barem onoliko koliko je dijalekt to dozvoljavao, poglavlja "Croatian" autora D. Horge, E. Landaua, M. Lončarića i I. Škarića u *VV.AA., Handbook of the International Phonetic Association.*, University Press, Cambridge, 1999, str. 66-69.

Nakon što analizom fona dobijemo potrebne podatke pokušat ćemo odrediti točan broj fonema metodom tzv. minimalnih parova. Ta se metoda sastoji u sparivanju dviju proizvoljnih smislenih riječi ili dvaju proizvoljnih smislenih likova, ali tako da se te riječi ili ti likovi razlikuju u jednom jedinom obilježju. Ako riječi tj. likovi zadovoljavaju te uvjete kažemo da čine minimalni par.

Recimo, za foneme /j/ i /d/ minimalni par predstavljaju riječi *jûg* i *dûg* jer se, kao što je vidljivo i iz fonetske transkripcije [jûg] i [dûg], razlikuju u samo jednom fonemu. Isto su tako za foneme /d/ i /t/ minimalni par riječi *dûga* i *tûga* jer se također ne razlikuju nego u jednom fonemu. A što je onda s parovima tipa *Gsg. dûga* i *tûga*? Dosada smo imali parove koji su se uvijek podudarali u prozodijskim obilježjima, a ovdje se ona razlikuju. Prema tome, riječi se *Gsg. dûga* i *tûga* razlikuju u dvije stvari: prvo u fonemima /d/ i /j/ i drugo, u silaznom i uzlaznom tonu. Par se poput toga zove subminimalnim parom.

Subminimalni su parovi potrebni radi kompleksnih pojava koje se zbivaju na granici fonologije i prozodije. Vidjeli smo, naime, da se riječi tipa *Gsg. dûga* i *tûga* razlikuju i u tonu – tonu, ne naglasku! Naime, naglasak je u hrvatskome kompleks prozodijskih obilježja od kojih su najprominentnija dva: ton i kvantiteta. Ako prethodni par zapišemo fonetski kao [dû:ga, tû:ga] onda iz grafičke reprezentacije odmah postaje jasno da su kvantiteta i ton tu dva odvojena obilježja. Kako bismo što preciznije analizirali inventar fonema u dijalektologiji je potrebno razlikovati duge i kratke vokale. To znači da se moramo koristiti i subminimalnim parovima kako bismo opisali pojave na granici fonologije i prozodije.²

Prije nego što krenemo s analizom napomenut ćemo još i to da fonološke opozicije izazvane sparivanjem riječi ili likova moraju biti takve da se te riječi ili likovi razlikuju samo u međusobno komenzurabilnim jedinicama. To znači da ne treba tražiti minimalni par za /a/ i /x/ ili za /m/ i /t/ jer su te jedinice radi fizioloških datosti i fonotaktičkih pravila međusobno inkomenzurabilne.

U analizi ćemo se, kao što je uobičajeno, služiti nekim konvencijama: 1. fonemi se pišu u kosim zagrada; 2. parovi se odvajaju kolonom (drugdje i tildom) koji se čita "prema"; 3. primjeri su čitkosti radi umjesto u kosim zagrada zapisani u kurzivu. Najprije ćemo obraditi silabeme tj. vokale (*v.* 2.1), onda sonante (*v.* 2.2) i konsonante (*v.* 2.3) tj. asilabeme i na kraju alofone (*v.* 2.4).

2.1. SILABEMI

2.1.1. /a/ i /ā/

/a/ je niski srednji nezaobljeni kratki vokal: [a]. Usne su otvorene i pasivne. Jezik leži na dnu usne šupljine, a vrh mu dira donje sjekutiće. Fakultativno može biti

² O legitimitetu parova tipa *Gsg. dûga* i *tûga* pišu Žarko Muljačić, *Opća fonologija i fonologija suvremenoga talijanskog jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1972, str. 125-128 i VV.AA., *Velika hrvatska gramatika: Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika*, Globus, Zagreb, 2007, str. 210. O fonologizaciji kvantitete u srpskom i hrvatskom i konsekventnom porastu broja fonema (tzv. *phonemic swelling*) piše i Roman Jakobson, *Selected Writings: Phonological Studies I*, Mouton, The Hague, 1962, str. 421.

i povučeno [a]. Kvantitet mijenja artikulaciju: /ā/ je retrahirano [a:].³ To se [a:] fakultativno artikulira i kao zaobljeno [ɔ:]. Primjeri: *sàlo* [sâ|o], *dvâ* [dʋâ:] i [dʋv̄:], *màgla* [mâg|a], *tâma* [tâ:ma] i [t̄v̄:ma], *rībār* [r̄iba:r] i [r̄ibv̄:r], *kòza* [kòza].

Minimalni su parovi: 1. /a/ ≠ /e/: *tàk* "péta": *tèk*; 2. /a/ ≠ /o/: *kràva*: *Gsg. kròva*; 3. /a/ ≠ /i/: *kàša*: *kîša*; 4. /a/ ≠ /u/: *kàpa*: *kùpa* "crijep"; 5. /a/ ≠ /ɥ/: *pàs* "pasti": *p̄s* "prst"; 6. /a/ ≠ /ā/: *grād*: *grād*; 7. /a/ ≠ /ē/: *jād*: *jēd* "otrov"; 8. /a/ ≠ /ō/: *igra*: *ptcp. ìgrō* "igrao"; 9. /a/ ≠ /ō̄/: *pàs* "pasti": *pôs* "post"; 10. /a/ ≠ /ī/: *kāt*: *kīt*; 11. /a/ ≠ /ū/: *sād*: *sūd* "mišljenje, posuda"; 12. /ā/ ≠ /a/: *grāna*: *Gpl. grānā*; 13. /ā/ ≠ /e/: *xràna*: *Gsg. xrēna*; 14. /ā/ ≠ /i/: *lsg dām*: *dīm*; 15. /ā/ ≠ /o/: *Gsg vāla*: *Gsg vòla*; 16. /ā/ ≠ /u/: *šāpa*: *sūpa*; 17. /ā/ ≠ /ɥ/: *pās* "pāsti": *p̄s* "prst"; 18. /ā/ ≠ /ē/: *rād*: *rēd*; 19. /ā/ ≠ /ō/: *3sg. ìgrā*: *ìgrō* "igrao"; 20. /ā/ ≠ /ō̄/: *3sg. dā*: *dō* "dol"; 21. /ā/ ≠ /ī/: *xār* "zahvala": *xīr*; 22. /ā/ ≠ /ū/: *drāg*: *drūg*.

2.1.2. /e/ i /ē/

/e/ je poluzatvoreni prednji nezaobljeni kratki vokal: [e]. Usne su u kutovima razmaknute. Srednji je dio jezika primaknut tvrdom nepcu. Vrh ne dira donje sjekutiće. Vilica zjapi, ali manje nego u [a]. Kvantitet ne mijenja artikulaciju: /ē/ je [e:]. Primjeri: *sēdan* [šēdan], *mēso* [mê:šo], *pēro* [pěro], *pēta* [pě:ta], *vītēz* [vīte:z], *rāme* [rāme].

Minimalni su parovi: 1. /e/ ≠ /a/: *Gsg sēla*: *Gsg. sàla*; 2. /e/ ≠ /o/: *kēsa* "vrećica": *kòsa*; 3. /e/ ≠ /i/: *Gsg sēla*: *sīla*; 4. /e/ ≠ /u/: *rēpa*: *rūpa*; 5. /e/ ≠ /ɥ/: *Gsg tēgā*: *3sg. t̄gā*; 6. /e/ ≠ /ā/: *mēs* "mesti": *mās* "mast"; 7. /e/ ≠ /ē/: *pěč* "peći": *pēč*; 8. /e/ ≠ /ō/: *Npl. ìgre*: *ptcp. ìgrō*; 9. /e/ ≠ /ō̄/: *grēz* "neotesan": *grōz* "grozd"; 10. /e/ ≠ /ī/: *grēz*: *grīz*; 11. /e/ ≠ /ū/: *grēb* "grob": *grūb*; 12. /ē/ ≠ /a/: *Gsg méda*: *māda*; 13. /ē/ ≠ /e/: *šēs* "šest": *šēs* "sklad"; 14. /ē/ ≠ /o/: *3pl. sēlē*: *sēlo*; 15. /ē/ ≠ /i/: *mēsni*: *mīsni*; 16. /ē/ ≠ /u/: *Gsg rēpa*: *rūpa*; 17. /ē/ ≠ /ɥ/: *p̄s* "prst": *pēs* "pest"; 18. /ē/ ≠ /ā/: *čēr* "kći": *čār*; 19. /ē/ ≠ /ō/: *Gsg. ìgrē*: *ptcp. ìgrō*; 20. /ē/ ≠ /ō̄/: *rēd*: *rōd*; 21. /ē/ ≠ /ī/: *F pētā*: *3sg. pītā*; 22. /ē/ ≠ /ū/: *pēt*: *pūt*.

2.1.3. /o/ i /ō/

/o/ je poluzatvoreni stražnji zaobljeni kratki vokal: [o]. Jezik je povučen unatrag i uzdignut prema mekom nepcu, a vrh mu je spušten. Usne su skupljene i zaobljene, ali ne strše prema van. Vilica zjapi kao u [e]. I [o] je ustvari povučeno [ɔ]. Ni tu to nisam posebno pisao. Kvantitet mijenja artikulaciju pa je /ō/ retrahirano [ɔ:]. Bez retrakcije se artikulira fakultativno. Primjeri: *mōre* [môre], *bōr* [bô:r], *nōga* [nōga], *gōspa* [gō:špa], *slātkō vīno* [šlātko: vī:no].

Minimalni su parovi: 1. /o/ ≠ /a/: *Gsg. vòdē*: *3pl. vādē*; 2. /o/ ≠ /e/: *NApl. sōbe*: *GAsg. sēbe*; 3. /o/ ≠ /i/: *Gsg. kōla*: *kīla*; 4. /o/ ≠ /u/: *Gsg bōra*: *būra*; 5. /o/ ≠ /ɥ/: *bōk*: *b̄k*; 6. /o/ ≠ /ā/: *pōd*: *pōd*; 7. /o/ ≠ /ē/: *Gsg sōka*: *sēka*; 8. /o/ ≠ /ō/: *ptcp. sījo* "sjeo": *ptcp. sījō* "sijao"; 9. /o/ ≠ /ō̄/: *do*: *dō* "dol"; 10. /o/ ≠ /ī/: *Gsg vòla*: *vīla*; 11. /o/ ≠

³ Cf. Budmani (1883: 156): "Po otocima a i u Dubrovniku i u Cavtatu (no samo od mašine) dugi se samoglasnik a izgovara srednjim glasom između a i o". Prvi je ovo primijetio Vuk Stefanović Karadžić, *Srpske narodne poslovice*, Štamparija Jermenskoga manastira, Beč, 1848, str. xxxvi.

/ū/: Gsg *kòla: kúla*; 12. /ō/ ≠ /a/: *sô* "sol": *sa*; 13. /ō/ ≠ /e/: *bôg: bëg*; 14. /ō/ ≠ /o/: *pô* "pol": *po*; 15. /ō/ ≠ /i/: *dôm: ðim*; 16. /ō/ ≠ /u/: Gpl. *drôgā: F drùgā*; 17. /ō/ ≠ /ɣ/: *pôs* "post": *přs* "prst"; 18. /ō/ ≠ /ā/: *nôs: GApl. nâs*; 19. /ō/ ≠ /ē/: *dvôr: dvër*; 20. /ō/ ≠ /ō̄/: *pô* "pol": *ptcp. pô* "pao"; 21. /ō/ ≠ /ī/: *krôv: krîv*; 22. /ō/ ≠ /ū̄/: *dôb: dûb*.

2.1.4. /ō/

/ō/ je poluotvoreni stražnji zaobljeni dugi vokal: [ɔ:]. Jezik leži na dnu usne šupljine, a vrh mu dira donje sjekutiće. Usne su skupljene i zaobljene, ali manje nego u [o]. Nema kratkoga [ɔ].⁴ Primjeri: *zôva* [zô:va], *ptcp. rëkô* [rëkɔ:].

Minimalni su parovi: 1. /ō/ ≠ /a/: *zô* "zao": *za*; 2. /ō/ ≠ /e/: *ptcp. pòslô* "poslao": *Apl. pòsle*; 3. /ō/ ≠ /o/: *ptcp. dô* "dao": *do*; 4. /ō/ ≠ /i/: *ptcp. prô* "prao": *pri*; 5. /ō/ ≠ /u/: *ptcp. sîsô*: *Asg. sîsu*; 6. /ō/ ≠ /ɣ/: *sôpa* "salpa": *Gsg sřpa*; 7. /ō/ ≠ /ā/: *ptcp. dòdô* "dodao": *3sg. dòdā*; 8. /ō/ ≠ /ē/: *ptcp. ùmrô*: *3sg. ùmrē*; 9. /ō/ ≠ /ō̄/: *pô sô* "po sol": *pòsô* "posao"; 10. /ō/ ≠ /ī/: *ptcp. trô* "trao": *trî*; 11. /ō/ ≠ /ū̄/: *ptcp. sîjô* "sijao": *3pl. sîjû*.

2.1.5. /i/ i /ī/

/i/ je visoki prednji nezaobljeni kratki vokal: [i]. Usne su u kutovima razmaknute, ali manje nego u [e]. Srednji je dio jezika blizu tvrdoga nepca, a vrh mu se opire o donje sjekutiće. Vilica zjapi manje nego u [e]. Kvantitet ne mijenja artikulaciju: /ī/ je [i:]. Primjeri: *pîlič* [pîlitʃ], *mîr* [mî:r], *îgra* [îgra], *vîla* [vî:la], *nôvî zûbi* [nôvi: zû:bi].

Minimalni su parovi: 1. /i/ ≠ /a/: *čîs* "čist": *čäs*; 2. /i/ ≠ /e/: *Npl. svî: N svè*; 3. /i/ ≠ /o/: *tîč* "ptič": *tôč* "umak"; 4. /i/ ≠ /u/: *grîpa: grûpa*; 5. /i/ ≠ /ɣ/: *mîš: mřš*; 6. /i/ ≠ /ā/: *čîr: čâr*; 7. /i/ ≠ /ē/: *čîs* "čist": *čës*; 8. /i/ ≠ /ō̄/: *2sg. ùmri: ptcp. ùmrô*; 9. /i/ ≠ /ō̄/: *lîm: lôm*; 10. /i/ ≠ /ī/: *pîlo* "pojilo": *ptcp. pîlo*; 11. /i/ ≠ /ū̄/: *pît* "piti": *pût*; 12. /ī/ ≠ /a/: *mî: mà* "ali"; 13. /ī/ ≠ /e/: *Gsg pîra: Gsg. pèra*; 14. /ī/ ≠ /o/: *Apl. mîre* "zidine": *môre*; 15. /ī/ ≠ /i/: *mî: Dsg mi*; 16. /ī/ ≠ /u/: *lîk: lûk*; 17. /ī/ ≠ /ɣ/: *Gpl. pîvā: F přvā*; 18. /ī/ ≠ /ā/: *kîp: kâp*; 19. /ī/ ≠ /ē/: *nôvî: Apl. nôvê*; 20. /ī/ ≠ /ō̄/: *3sg. vrî* "vrije": *ptcp. vrô* "navro"; 21. /ī/ ≠ /ō̄/: *vî: vô* "vol"; 22. /ī/ ≠ /ū̄/: *lsg. pîšën: lsg. pûšën*.

2.1.6. /u/ i /ū/

/u/ je visoki stražnji zaobljeni kratki vokal: [u]. Usne su skupljene, zaobljene i strše prema van. Stražnji je dio jezika povučen natrag i uzdignut prema mekom nepcu. Vrh je jezika spušten. Kvantitet ne mijenja artikulaciju: /ū/ je [u:]. Primjeri: *rûpa* [rûpa], *vûk* [wû:k], *mûxa* [mûxa], *rûka* [rû:ka], *3pl. ìdû* [îdu:], *lsg. mògu* [môgu].

Minimalni su parovi: 1. /u/ ≠ /a/: *3sg. kûkâ* "zapomagati": *3sg. kākā*; 2. /u/ ≠ /e/: *Gsg. rûžê: 3sg. rëžê*; 3. /u/ ≠ /i/: *uz: iz*; 4. /u/ ≠ /o/: *gûs* "užitak": *gôs* "gost"; 5. /u/ ≠ /ɣ/: *tûka: třka*; 6. /u/ ≠ /ā/: *grûda: Gsg. grâda*; 7. /u/ ≠ /ē/: *pût* "prema": *pêt*; 8. /u/ ≠ /ō̄/: *Dsg. vûku: ptcp. vûkô* "vukao"; 9. /u/ ≠ /ō̄/: *su* "s": *sô* "sol"; 10. /u/ ≠ /ī/: *3sg. štûcā: Gpl. štîcā* "daska"; 11. /u/ ≠ /ū̄/: *dûg: dûg*; 12. /ū̄/ ≠ /a/: *mûk: māk*; 13.

⁴ Cf. Budmani (1883: 156): "Kad je ô postalo slijevañem od *ao*, ima ñeki osobiti glas, malo otvoreniji nego u drugom slućaju; tako n. p. o kod *dô* (part. od *dati*), *prôdô* (part. od *prodati*), *pô* (part. od *pasti*) izgovara se kao u talijanskoj rijeći *oro* zlato, u ñemaćkoj *sondern*, u engleskoj *born*; a kod *dô* (osnova *dol*), *prôdô* (-*ol*), *pô* (*pol*) kao u tal. *ora* ura, ñem. *Sohn*, u engl. *Borne*". Na ovo Budmanijevo zapažanje kasniji istraživaći u pravilu nisu obraćali pozornost.

/ū/ ≠ /e/: 3sg. *vúčē: vèčē* "večer"; 14. /ū/ ≠ /i/: Gsg. *vûka: vîka*; 15. /ū/ ≠ /o/: Gsg. *lúžē: 3pl. lòžē*; 16. /ū/ ≠ /u/: *lûk: lùk*; 17. /ū/ ≠ /ɣ/: Gsg. *kûma: kỳma*; 18. /ū/ ≠ /ā/: *mûs* "musti": *mâs* "mast"; 19. /ū/ ≠ /ē/: *lûd: lêd*; 20. /ū/ ≠ /ō/: 3pl. *vúkû: ptcp. vûkō* "vukao"; 21. /ū/ ≠ /ō/: *zûb: zôb*; 22. /ū/ ≠ /ī/: *ptcp. vûkō: ptcp. víkō* "vikao".

2.1.7. /ɣ/

/ɣ/ je alveolarni kratki vokal: [r]. Artikulira se isto kao sonant [r] samo što je dodir jezika i alveola širi, a broj titraja veći. Nema dugoga [r:]. Fakultativno se artikulira kao [ər]. U tome se slučaju uz njega pojavljuje neutralni srednji kratki vokal [ə]. To je šva samo fon. Primjeri: *přs* [přs] i [pêrs], *třg* [třg] i [têrg], *křsta* [křsta] i [kêrsta], *sřna* [sřna] i [šêrna], *ptcp. sâtrřt* [šâtrřt] i [šâtrřt].

Minimalni su parovi: 1. /ɣ/ ≠ /a/: *třk: tàk* "peta"; 2. /ɣ/ ≠ /e/: *mřk: mèk*; 3. /ɣ/ ≠ /i/: *břk: bîk*; 4. /ɣ/ ≠ /o/: *ptcp. sřkō* "srkao": *sökō* "sokol"; 5. /ɣ/ ≠ /u/: *přtit: pütit* "uplitati"; 6. /ɣ/ ≠ /ā/: Gpl. *dřvâ: 3sg. dâva*; 7. /ɣ/ ≠ /ē/: Gsg. *dřva: dēva*; 8. /ɣ/ ≠ /ō/: *sřpa: sôpa* "salpa"; 9. /ɣ/ ≠ /ō/: *křv: kôv*; 10. /ɣ/ ≠ /ī/: *sřna: Gsg. sîna*; 11. /ɣ/ ≠ /ū/: *křpit "zašiti": kûpit*.

2.1.8. /iē/

/iē/ je dugi silazni diftong: [ie:]. Počinje kao [i], a završava kao [e:]. Kada je kratak nije diftong: /je/ je [je]. Fakultativno se /iē/ artikulira i kao [je:]. U takvim idiomima prema tome nema diftonaga. Primjeri: *griêx* [griê:x] i [grjê:x], *riêka* [riê:ka] i [rjê:ka], *kôliêvka* [kôliê:vka] i [kôlje:vka].

Minimalni su parovi: 1. /iē/ ≠ /a/: *liêk: læk*; 2. /iē/ ≠ /e/: *biêg: beg*; 3. /iē/ ≠ /i/: *tiêsak: tîsak*; 4. /iē/ ≠ /o/: *riêka: Gsg. rōka*; 5. /iē/ ≠ /u/: *liêk: lùk*; 6. /iē/ ≠ /ɣ/: *kriêsta: křsta*; 7. /iē/ ≠ /ā/: *mljêko: adv. mlâko*; 8. /iē/ ≠ /ē/: *tiêk: têk*; 9. /iē/ ≠ /ō/: *adv. sljêpo: slô po* "slao po"; 10. /iē/ ≠ /ō/: *biêg: bôg*; 11. /iē/ ≠ /ī/: *piêtō* "pijetao": *ptcp. pîtō* "pitao"; 12. /iē/ ≠ /ū/: *briês "brijest": brûs*.

2.1.9. Sinteza

Istu riječ možemo zapisati i fonetski i fonološki; recimo, i /vûk/ i [wû:k], i /mêso/ i [mê:šo]. U prvoj se transkripciji koriste jedni, a u drugoj drugi simboli. Treba znati koji odgovara kojemu i zato ćemo najprije dati pregled korespondentnih simbola:

â = ä	ê: = ê	ö: = ó	î = i	ŕ = ř
â = á	ě = è	o = ô	û = ü	ř = ř
â: = â	ě: = é	o = o	û = ú	ř = ř
ă = à	e: = ē	î = ì	û: = û	ə = /
ǎ: = á	e = e	î = í	ǔ = ù	ô: = ô
ɑ: = ā	ô = ö	î: = î	ǔ: = ú	o: = ô
a = a	ô = ó	ǐ = ï	u: = ū	ie: = iē
ê = è	ô: = ô	ǐ: = í	u = u	iê: = iē
ê = é	ö = ò	î: = î	ŕ = ř	iê: = iē

O broju silabemskih fona ovisi jačina vokalnosti. To je svojstvo karakteristično za južnoslavenske jezike, a proizlazi iz interakcije fonološkoga i prozodijskoga

sistema. Što je više prozodema, više i je i vokalnih fona i vokalnost je prema tome jača. Novoštokavski govori u pravilu imaju oko 39 silabemskih fona. Budući da ih dubrovački ima 45, za nj možemo reći da je natprosječno vokalnan. Iako je drukčiji po sastavu, isti broj fona ima i konavoski govor.⁵

Od štokavskih slabiju vokalnost u dubrovačkome kraju pokazuju čakavski govori.⁶ Recimo, korčulanski je čakavski govor s 35 fona u odnosu na dubrovački slabije vokalnan, ali je jače vokalnan od, recimo, čakavskoga govora Pučišća na Braču jer taj govor zbog konzervativnoga prozodijskog sistema pokazuje vokalnost od samo 25 fona.⁷ Od korčulanskoga je opet po vokalnosti jači trpanjski s 42 fona, a i jedan i drugi su za čakavske govore natprosječno jaki jer su štokavizirani nekim govorom iz susjednoga dijasistema.⁸

U dubrovačkome govoru silabemi mogu biti i kratki i dugi. Koliko dugi? Otprilike za moru ili pola more duži od kratkih: za cijelu moru uglavnom u toničkome, a za pola more u atoničkome položaju. U atoničkome se položaju kratki silabemi reduciraju na pola more, ali u toničkome položaju redukcije nema. Vidjeli smo dakle da se silabemi jasno razlikuju po relativnoj kvantiteti. No, s razlikom se u kvantiteti javlja u nekim slučajevima i razlika u kvaliteti. Zato je bilo potrebno odvojeno analizirati duge i kratke vokale. Naime, osim što su distinktivno duži dugi su vokali u usporedbi s kratkima i redundantno zatvoreni, npr. [a] : [ɑ:], [o] : [ɔ:]. Usp. [g]đ:va, [ɟ]:vtša]. Redundancija se u nekim idiomima iz sistema dugih vokala proširila i na kratke pa se tako osim [a] i [o] javljaju i kratki retrahirani [a] i [o].

Iz onoga se što smo do sada vidjeli čini da se u artikulaciji vokala mjesto pomiče jedino unatrag. Ali to nije uvijek tako. Dapače, dubrovački je govor prepoznatljiv i po poluotvorenome [ɔ:].⁹ Pomak je od [o] do [ɔ:] pomak unaprijed i po svemu osim po smjeru odgovara pomaku od [a] do [ɔ:]. No, možemo li i pomak do [ɔ:] analizirati kao pomak unatrag? Možemo; iz historijskih je razloga, kojima se ovdje nećemo baviti, jasno da je [ɔ:] rezultat simultanoga pomaka [a] unatrag i [o] unaprijed tj. sudara na stražnjoj osi artikulacije.

Opće su fakultativne varijacije silabema u dubrovačkome govoru: 1. veći ili manji stupanj zatvorenosti u slučaju [a] : [ɑ], [o] : [ɔ], [ɔ:] : [ɔ:]; 2. veći ili manji stupanj zaobljenosti u slučaju [ɑ:] : [ɔ:]; 3. oscilacija između vokalnosti ili sonantnosti u slučaju [r] : [ər]. Varijante su tipa [rô:g] : [rô:g], [m]đ:d] : [m]đ:d], [b]rk] : [b̥rk] stoga idiomatske naravi.

Artikulacija je silabemskih fona slična i u okolnim govorima dubrovačkoga kraja, ali ne bez iznimke. Tako se /ǎ/, za koje smo rekli da se u Dubrovniku artikulira

⁵ Cf. Kašić (1995: 259-261).

⁶ O vokalnosti u čakavskome v. u Milan M o g u š, *Čakavsko narječje*, Školska knjiga, Zagreb, 1977, str. 24-27.

⁷ Cf. Petar Š i m u n o v i ć, *Rječnik bračkih čakavskih govora*, Golden marketing/Tehnička knjiga, Zagreb, 2009, str. 21. Sličnu vokalnost pokazuje i bolski, a jaču poput korčulanskoga štokavizirani govor Selaca (*op. cit.*, str. 22).

⁸ Podaci su za korčulanski uzeti prema Damir K a l o g j e r a i sur., *Rječnik govora grada Korčule*, Novi Liber, Zagreb, 2008, str. ix-xi, a za trpanjski prema Matej M i l a s, "Današnji trpański dijalekat", *Rad JAZU*, 1891, br. 103, str. 68-72 u usporedbi s F. F e r e n c a i I. F e r e n c a, *Riči trpanjskog govora*, Split, 2001.

⁹ Cf. bilješku 4. Više o tom glasu v. u Ligorio (2009).

kao zaobljeno [ɔ:], na Lopudu i Mljetu prema mojim podacima artikulira više-manje nezaobljeno.¹⁰ S druge strane pretežno zaobljen izgovor ima vedna primorskih i konavoskih govora, ali se u njima taj glas javlja sporadično.¹¹

U dijelu se Konavala, točnije u selima Drvenik i Dubravka, /ā/ umjesto dugo prema dubrovačkim pojmovima artikulira superdugo, tj. kao [ɔ:]. Npr. u [mlô::d] ili [mnô::d]. Na isti se način u tim mjestima artikuliraju i drugi dugi vokali. To znači da nema razlike između dužine i superdužine s obzirom na zaobljenost. U Drvniku se i Dubravci tako bez razlike zatiče [e::, ɔ::, i::, u::, ə::, r::, ie::], npr. [pê::t], [bô::r], [krî::v] itd.

U članku sam (2009: 88, bilješka 4) predložio da je "općeniti zakon dubrovačkoga dijalekta da se stražnji samoglasnik duži tako da se diftongizira prvim višim stražnjim samoglasnikom. Prema tome je /ā/ = /oā/ i /ō/ = /uō/, a može biti čak i /ē/ = /iē/ tj. /ě/ (hiperjekavizam). Ta zakonitost ostaje da se ispita". Zanimljivo je da se pretpostavka o hiperjekavizmu, koja je bila ostala da se ispita, pokazala ispravnom u trpanjskom govoru gdje je svako [e:] ustvari [je:], npr. *večjeras* [vetšjê:ras], *Jéle* [jje:le] i sl.¹²

Razlika između zatvorenoga [ɔ:] i otvorenoga [ɔ:] ne postoji na području cijeloga dijalekta: samo zatvoreno u pravilu imaju šipanski, lopudski, mljetski i konavoski, a zatvoreno i otvoreno drugi govori, npr. na Mljetu je i u Konavlima *dô* i "dao" i "dol", a u Župi je, kao i u Dubrovniku, "dol" *dô*, a "dao" je *dô*. Ali se čini da je u župskome i drugim govorima toga tipa pojava otvorenoga [ɔ:] fakultativna što nas dovodi do zaključka da je potekla iz dubrovačkoga govora gdje je oblikovana.

Osim otvorenoga se [ɔ:] nađe u nekim govorima i blago otvoreno [ɛ:], npr. [pê:t], [mê:d] itd. osobito u Primorju, Rožatu, Polačama na Mljetu i po Lopudu. No, ova pojava, čini se, nema veze s paralelnom pojavom otvorenoga [ɔ:]. Tako govori u pravilu imaju po jedan otvoren glas, ili [ɔ:] ili [ɛ:], a samo u Župi ima i [ɔ:] i [ɛ:]. No, ni ondje to [ɛ:] nema nikakve veze s [ɔ:] jer nije poput toga fona nastao sudarom [a] i [e] tj. javlja se podjednako u riječi [jedāņe:s] kao i u riječi [lê:d].

Osim kratkoga [r] imaju svi konavoski i većina primorskih i otočkih govora i dugo [r:]. Isključivo sam kratko [r] zabilježio ili blizu Dubrovnika, kao u Župi i Rožatu, ili daleko, kao u Stonu i Trpnju. U artikulaciji razlika između [r] i [ər] zna biti sporadična: oscilacije se javljaju i na individualnoj razini. U nekim župskim govorima ima čak slučajeva u kojima je u istome idiomu kratko [r] bez, a dugo [ər] sa šva, npr. [tsřv], ali *Gpl.* [tsâ:rva:].

2.2. SONANTI

2.2.1. /m/

/m/ je zvučni bilabijalni nazal: [m]. Usne su zatvorene. Jezik je pasivan. Glasnice titraju. Meko je nepce spušteno. Zračna struja prolazi kroz nos. [m] se fakultativno

¹⁰ Za razliku od stanja u Budmanijevo vrijeme (1883: 156): "Po otocima a i u Dubrovniku i u Cavtatu (no samo od mañine) dugi se samoglasnik *a* izgovara srednjim glasom između *a* i *o*".

¹¹ Za konavoski cf. Kašić (1995: 259): "Pojava nije karakteristična za sve predstavnike ovoga [konavoskoga, O.L.] govora. Kod informatora, koje smo smatrali nosiocima dijalekta, zatvoreno *a* (koje je ponekad i labijalizovano) javlja se sporadično."

¹² Cf. Milas (1891: 69) o izgovoru [e:] u trpanjskome piše: "*e* se izgovara kao da je uza *ń* nekakav glas između *i* i *j*, ako je pred *ń* ili koji meki suglasnik, a to biva samo onda, kad je na *ń*emu dugi kojimudrago akcenat".

na kraju riječi realizira kao [n] ili [ŋ]. Primjeri: *mr̂av nēmā dōm* [mr̂:v ŋê:ma: d̂o:m], 1sg. *nēmān* [ŋê:ma:ŋ] i [ŋê:mā:].

Minimalni su parovi: 1. /m/ ≠ /n/: *rāme: Apl. rāne*; 2. /m/ ≠ /ń/: *Gsg. đīma: đīna*; 3. /m/ ≠ /r/: *Gsg smēča: srēča*; 4. /m/ ≠ /l/: *mūka: Gsg lūka*; 5. /m/ ≠ /ʎ/: *lū: mū*; 6. /m/ ≠ /v/: *mās* "mast": *GApl. vās*; 7. /m/ ≠ /j/: *mēd: jēd*.

2.2.2. /n/

/n/ je zvučni dentalni nazal: [n]. Usne su pasivne. Lamina dira gornje, a vrh se jezika opire o donje sjekutiće. Glasnice titraju. Zračna struja prolazi kroz nos. Prema tome, to je ustvari laminalno [ŋ]. Primjeri: *nōs* [ŋo:s], *rāna* [rāŋa], *ūsna* [uŋŋa], *dān* [dā:ŋ].

Minimalni su parovi: 1. /n/ ≠ /m/: *nōs: mōs* "most"; 2. /n/ ≠ /ń/: *Gpl. kúnā: 3sg. kúnā* "drijema"; 3. /n/ ≠ /r/: *3sg. gōnī: comp. gōrī*; 4. /n/ ≠ /l/: *3sg nēmā: 3sg lēmā*; 5. /n/ ≠ /ʎ/: *žēna: žēla*; 6. /n/ ≠ /v/: *Gpl. brānā: Gpl. brāvā*; 7. /n/ ≠ /j/: *ne: 3sg. je*.

2.2.3. /ń/

/ń/ je zvučni palatalni nazal: [ɲ]. Usne su pasivne. Prednji dio jezika dira sjekutiće i alveole. Rubovi su spuštjeni. Glasnice titraju. Meko je nepce spušteno pa zračna struja prolazi kroz nos. Primjeri: *hūx* [ɲu:x], *đīna* [d̂iŋa], *lānskī kōn* [l̂aŋski: kōŋ].

Minimalni su parovi: 1. /ń/ ≠ /n/: *hōrit* "roniti": *mōrit*; 2. /ń/ ≠ /m/: *comp. rāhī: 3sg. rāhī*; 3. /ń/ ≠ /r/: *pān: pār*; 4. /ń/ ≠ /l/: *Gsg. kōna: Gsg. kōla*; 5. /ń/ ≠ /ʎ/: *mūna: Gsg. mūla*; 6. /ń/ ≠ /v/: *Gsg. kōna: Gsg. kōva*; 7. /ń/ ≠ /j/: *Gsg. hūxa: jūxa*.

2.2.4. /r/

/r/ je zvučni alveolarni vibrant: [r]. Usne su opuštene. Vrh jezika titra na alveolima dodirujući ih 2 ili 3 puta. Glasnice titraju. Meko je nepce podignuto pa struja prolazi kroz usta. Primjeri: *rāk* [rāk], *pēro* [pēro], *vātra* [vātra], *cār* [tsār].

Minimalni su parovi: 1. /r/ ≠ /m/: *rāk: māk*; 2. /r/ ≠ /n/: *rōsa: Gsg. nōsa*; 3. /r/ ≠ /ń/: *3sg. đīrā: Gpl. đīnā*; 4. /r/ ≠ /l/: *ptcp. srō: ptcp. slō*; 5. /r/ ≠ /ʎ/: *grīva: gļīva*; 6. /r/ ≠ /v/: *rūka: Gsg. vūka*; 7. /r/ ≠ /j/: *rōd: jōd*.

2.2.5. /l/

[l] je zvučni dentalni lateralni aproksimant. Usne su opuštene. Lamina dira gornje sjekutiće, a vrh jezika donje. Srednji mu je i stražnji dio dignut. Zračna struja prolazi kroz usta. Ustvari je to [l̂]. Primjeri: *lēd* [l̂ê:d̂], *kōlo* [kōl̂o], *sēdlo* [sēd̂l̂o], *šnīcel* [ʃn̂it̂sel̂].

Minimalni su parovi: 1. /l/ ≠ /m/: *māli: 3sg. māmī*; 2. /l/ ≠ /n/: *vīla: Gsg. vīna*; 3. /l/ ≠ /ń/: *bāla* "slina": *bāna* "kupaonica"; 4. /l/ ≠ /r/: *3sg. pālī: 3sg. pārī*; 5. /l/ ≠ /ʎ/: *ptcp. bīla: Gsg bīla*; 6. /l/ ≠ /v/: *lōza: Gsg. vōza*; 7. /l/ ≠ /j/: *lōš: jōš*.

2.2.6. /ʎ/

/ʎ/ je zvučni palatalni lateralni aproksimant: [ɭ]. Usne su pasivne. Jezik prednjim dijelom dodiruje gornje sjekutiće, alveole i prednje tvrdo nepce, a vrh mu se opire o

donje sjekutiće. Rubovi su mu sa strana spuštjeni. Glasnice titraju. Fakultativno se artikulira i kao [j]. Primjeri: *lěto* [lêɥo] i [jêɥo], *pòle* [pòle] i [pòje], *bilka* [bî:λka] i [bî:jka], *krâł* [krâ:λ] i [krâ:j].

Minimalni su parovi: 1. /l/ ≠ /m/: *ù dāl*: *lsg. ùdām*; 2. /l/ ≠ /n/: *dāl*: *dān*; 3. /l/ ≠ /ń/: *młět* "mljeti": *mńět* "mniti"; 4. /l/ ≠ /r/: *Gpl. kłōvā*: *Gpl. krōvā*; 5. /l/ ≠ /l̥/: *vòla*: *Gsg. vòla*; 6. /l/ ≠ /v/: *ù dāl*: *ùdāv*; 7. /l/ ≠ /j/: *dāl*: *2sg. dāj*.

2.2.7. /v/

Iv/ je zvučni labiodentalni aproksimant: [v]. Usne su zaobljene i približene jedna drugoj; jezik je povučen unatrag. Glasnice titraju. Primjeri: *vrâg* [vrâ:g], *sóva* [šǃ:va], *tikva* [tǃkva], *lôv* [lǃv].

Minimalni su parovi: 1. /v/ ≠ /m/: *ńiva*: *DLIpl. ńima*; 2. /v/ ≠ /n/: *váš*: *náš*; 3. /v/ ≠ /ń/: *adv. vèdro*: *ńèdro*; 4. /v/ ≠ /r/: *3sg. zòvē*: *Gsg zòrē*; 5. /v/ ≠ /l̥/: *lūk*: *vūk*; 6. /v/ ≠ /l̥/: *Gpl. krāvā*: *Gpl. krālā*; 7. /v/ ≠ /j/: *krāva*: *Gsg. krāja*.

2.2.8. /j/

/j/ je zvučni palatalni aproksimant: [j]. Usne su pasivne, srednji je dio jezika podignut prema tvrdom nepcu gdje nastaje suženje. Glasnice titraju. Primjeri: *jěž* [jěž], *sùsjed* [šǃsjedʔ], *krāj* [krâ:j].

Minimalni su parovi: 1. /j/ ≠ /m/: *jêd*: *mêd*; 2. /j/ ≠ /n/: *3sg. gòjī*: *3sg. gònī*; 3. /j/ ≠ /ń/: *2sg. pīj*: *pīń*; 4. /j/ ≠ /r/: *jêd*: *rêd*; 5. /j/ ≠ /l̥/: *jêd*: *lêd*; 6. /j/ ≠ /l̥/: *3sg. bòjī*: *comp. bòjī*; 7. /j/ ≠ /v/: *krôj*: *krôv*.

2.2.9. Sinteza

Pregled odgovarajućih fonetskih i fonoloških simbola koje smo koristili u prethodnom dijelu:

~ = ~	r = r
m = m	l = l
n = n	λ = λ
ɲ = ń	j = j
ŋ = n	v = v

Kod fona se [n, l] umjesto apikalnoga odmah uočava karakteristično laminalan izgovor, npr. [ɲǃ:ɲǃ, lǃraǃ]. Akustički je efekt koji dodir lamine i gornjih artikulatora proizvodi tzv. umekšan izgovor. Osim [n, l, r] mekoga su izgovora katkada i foni [ɲ, λ, r]. Laminalnost nije domaće nego arealno obilježje romanskoga podrijetla koje se u dubrovačkome govoru primilo djelovanjem sub- i adstrata.

[m] i [n] se mogu razlikovati svugdje osim na kraju riječi,¹³ npr. [ɲǃ:tʃ] : [mǃ:tʃ], [kǃ:ɲa] : [kǃ:ma], ali [ǃâ:ɲ] može isto tako biti i "dan" i "dam". Budući da

¹³ Cf. Budmani (1883: 158): "m na svrhu riječi (no samo kod onih koji nepomično govore) postaje n, dapače može i nestati tim što samoglasnik pred ním steče nosni glas (rinezam) kao u francuskom i u pojačkom jeziku; tako se čuje *glédām*, *glédān*, *glédā* (a kroz nos), *òsam*, *òsan*, *osa*, *vìđim*, *vìđin*, *vìđi*, *rúkòm*, *rúkòn*, *rúkò*".

u tom položaju u nekim slučajevima razlike nema, kažemo da su [m] i [n] tu neutralizirani. Tako nastaje kvaziarhifonem /N/ čije je temeljno obilježje, koje je proizašlo iz zajedničkih obilježja neutralnih fona, nazalnost.¹⁴ Neutralizacija je [m] i [n] na kraju riječi također arealna pojava koja se javlja na čitavom području od Slovenije do Albanije i Grčke.¹⁵

Opće su fakultativne varijacije sonanata u dubrovačkome govoru: 1. [λ] : [j]; 2. [ɲ] : [ɳ], npr. [λû:t] : [jû:t], [tûɲ] : [tûɳ]. Radi analogije mogli bismo očekivati [λ] : [j] i [ɲ] : [ɳ] ili [λ] : [ʃ] i [ɲ] : [ɳ], ali se to ne zbiva pa su te varijacije međusobno neanalogne kao što se i vidi iz izraza [λ] : [j] :: [ɲ] : [ɳ] gdje analogije nema. Druga je varijacija znatno rjeđa od prve¹⁶ i implicira ju; naime, idiom s [ɳ] umjesto [ɲ] u pravilu ima i [j] umjesto [λ], ali idiom s [j] umjesto [λ] ne mora imati i [ɳ] umjesto [ɲ]. Idiomi koji imaju obje varijacije su radi stapanja varijanta [j, ɳ] s invarijantama [j, ɳ] po broju sonanata znatno siromašniji.

Fakultativna je i nazalizacija, npr. [ôšã] : [ôšãɲ], [zěɲo:n] : [zěɲõ:], [îđě:] : [îđe:ɲ], [bõ:ba] : [bõ:mba]. Tu zapažamo još jednu implikaturu: da bi do nazalizacije došlo potrebno je da se nazali prije toga neutraliziraju i da tako nastane arhifonem. Za nj smo maloprije rekli da mu je temeljno obilježje nazalnost koja se onda realizira na prethodnome vokalu.

Izgovor je sonanata u dijasistemu manje-više ujednačen. Neutralizacije fonova [m] i [n] nema, recimo, ni u Dubravci niti u Konavlima niti u Majkovima niti u Primorju niti na Lopudu. S druge je strane ima na Šipanu pored Lopuda, u Slanome u Primorju i u Drveniku u Konavlima. Prema tako se kaotičnoj distribuciji može jedino zaključiti da se radi o idiomatskoj pojavi. Laminalnost je fonova [n, ɲ] izostala u konavoskim govorima, iako neki ondašnji idiomi znaju i to obilježje pokazati. Što se fakultativnih varijacija [λ] : [j] i [ɲ] : [ɳ] tiče, one su po distribuciji također kaotične, ali su u pravilu češće u Župi nego u Primorju i na otocima. Zamjena se [λ] s [j] smatra karakteristikom konavoskoga govora.¹⁷

2.3. KONSONANTI

2.3.1. /p/ i /b/

/p/ i /b/ su bilabijalni okluzivi: [p] i [b]. Usne su pritisnute jedna uz drugu. Jezik je pasivan. U slučaju [p] glasnice miruju, a u slučaju [b] titraju. Zračna se struja otpušta kroz usta. Primjeri: *pût* [pû:tʰ], *kâpa* [kâpa], *kâplica* [kâpɫitsa], *rêp* [rê:p], *brät* [brätʰ], *bábe* [bã:be], *adv. dõbro* [dõbro], *grëb* [grëb].

¹⁴ Kažem *kvazi* zbog protuprimjera tipa *sân* i *sâm*

¹⁵ Za neutralizaciju u čakavskome cf. Milan M o g u š, *Čakavsko narječje*, Školska knjiga, Zagreb, 1977, str. 79-82. Podrijetlom se ove pojave iz čakavske perspektive bavio Mate H r a s t e, "Zum Ubergang von -m in -n im Wortauslaut", *Die Welt der Slaven*, 1968, br. 1, str. 87-96 (*v. i. pretisak* "O prijelazu glasa m- u n- na kraju riječi", *Filologija*, 1970, br. 6, str. 69-75). On za razliku od Mogaša ne vjeruje u romansko podrijetlo ove pojave. O tome bi pitanju trebalo opet razmisliti uzevši u obzir neutralizaciju *m* i *n* na kraju riječi u starogrčkome.

¹⁶ Prvi je varijaciju [λ] : [j] opisao Budmani (1883: 157): "Neki, ali samo mañi broj, koji nepomñivo izgovaraju, ne razlikuju *l* od *j*, i govore n. pr. *boje, uje* mj. *bole, ule*", a kasnije ju je spomenuo i Rešetar (1907: 123): "*j* für *l* kann man im allegemeinen in Ragusa hören".

¹⁷ Cf. Kašić (1995: 280-283). U konavoskome se govoru [λ] gotovo uvijek mijenja s [j], cf. *čejáde, famñija, jèguja, kúkoj, pòsteja* itd.

Minimalni su parovi: 1. /p/ ≠ /b/: *ptcp. p̃ijo* : *ptcp. b̃ijo*; 2. /p/ ≠ /f/: *ptcp. ùp̃ō* : *ptcp. ùf̃ō*; 3. /p/ ≠ /v/: 3sg. *ṽārī* : 3sg. *p̃ārī*; 4. /p/ ≠ /t/: *p̃ōp* : *t̃ōp*; 5. /p/ ≠ /d/: *ptcp. pr̃ō* : *ptcp. dr̃ō*; 6. /p/ ≠ /k/: *p̃ōs* "post" : *k̃ōs*; 7. /p/ ≠ /g/: *F pl̃āvā* : *gl̃āvā*; 8. /b/ ≠ /p/: *ptcp. b̃ō* : *ptcp. p̃ō* "pao"; 9. /b/ ≠ /f/: *f̃jēlica* "feta" : *b̃jēlica* "vrsta zmiije"; 10. /b/ ≠ /v/: *Gsg. b̃ōda* : *ṽōda*; 11. /b/ ≠ /t/: *Gsg. z̃j̃na* : *Gsg. t̃j̃na*; 12. /b/ ≠ /d/: *ptcp. b̃ō* : *ptcp. d̃ō* "dao"; 13. /b/ ≠ /k/: *b̃ōs* : *k̃ōs*; 14. /b/ ≠ /g/: *br̃āda* : *Gsg. gr̃āda*.

2.3.2. /t/ i /d/

I_tl i I_dl su dentalni okluzivi: [t] i [d]. Usne su pasivne. Lamina dira gornje sjekutiće, a vrh jezika donje. Prema tome [t] [d] su simbolički [t̥] i [d̥]. U slučaju [t̥] glasnice miruju, a u slučaju [d̥] titraju. Primjeri: *t̃ako* [t̥äko:], *s̃ito* [s̥iʦto], *m̃etla* [m̥eʦla]; *đim* [d̥im], *ṽōda* [v̥ōda], *òndā* [ònd̥a:].

Minimalni su parovi: 1. /t/ ≠ /d/: *tr̃ag* : *dr̃ag*; 2. /t/ ≠ /s/: *s̃isa* : *F s̃ita*; 3. /t/ ≠ /z/: *tr̃ak* : *zr̃ak*; 4. /t/ ≠ /c/: *t̃j̃n* : *c̃j̃n*; 5. /t/ ≠ /b/: *ptcp. tr̃ō* : *ptcp. br̃ō* "brao"; 6. /t/ ≠ /p/: *ptcp. tr̃ō* : *ptcp. pr̃ō* "prao"; 7. /t/ ≠ /k/: *ptcp. tr̃ō* : *kr̃ō* "krao"; 8. /t/ ≠ /g/: *Gpl. ñōtā* : *Gpl. ñógā*; 9. /d/ ≠ /t/: *l̃ēd* : *l̃ēt*; 10. /d/ ≠ /s/: *s̃ō* "sol" : *d̃ō* "dol"; 11. /d/ ≠ /z/: *ptcp. d̃ō* "dao" : *z̃ō* "zao"; 12. /d/ ≠ /c/: *d̃j̃ven* : *c̃j̃ven*; 13. /d/ ≠ /b/: *ptcp. d̃ō* "dao" : *ptcp. b̃ō*; 14. /d/ ≠ /p/: *ptcp. d̃ō* "dao" : *ptcp. p̃ō* "pao"; 15. /d/ ≠ /k/: *ko* : *do*; 16. /d/ ≠ /g/: *g̃ō* "gol" : *d̃ō* "dol".

2.3.3. /k/ i /g/

/k/ i /g/ su velarni okluzivi: [k] i [g]. Usne su pasivne; stražnji dio jezika dira meko nepce. Prednji dio jezika miruje. Uslučaju [k] glasnice miruju, auslučaju [g] titraju. Primjeri: *k̃āmēn* [k̥āme:n], *r̃úka* [r̥ũ:ka], *g̃úška* [g̥ũška], *b̃ik* [b̥ik]; *g̃ōs* [g̥ōs], *t̃uga* [t̥ũ:ga], *ìgra* [ìgra], *r̃ōg* [r̥ō:g].

Minimalni su parovi: 1. /k/ ≠ /g/: *Gsg. k̃ōla* : *F g̃ōla*; 2. /k/ ≠ /x/: *k̃j̃p* : *x̃j̃p*; 3. /k/ ≠ /b/: *kr̃ak* : *br̃ak*; 4. /k/ ≠ /p/: *ko* : *po*; 5. /k/ ≠ /t/: *k̃ād* : *t̃ād*; 6. /k/ ≠ /d/: *Gsg. k̃ēsē* : *d̃ēsē* "deset"; 7. /g/ ≠ /k/: *adu. g̃ōri* : *Dsg. k̃ōri*; 8. /g/ ≠ /x/: *d̃j̃g* : *d̃j̃x*; 9. /g/ ≠ /b/: *gr̃āna* : *br̃āna*; 10. /g/ ≠ /p/: *gl̃āva* : *F pl̃āva*; 11. /g/ ≠ /t/: *vr̃ag* : *vr̃āt*; 12. /g/ ≠ /d/: *g̃āj* : 2sg. *d̃āj*.

2.3.4. /f/

/f/ je bezvučni labiodentalni frikativ: [f]. Donja usna dira gornje sjekutiće. Jezik i glasnice miruju. Primjeri: *f̃āla* [f̥ā:la], *k̃āfa* [k̥āfa].

Minimalni su parovi: 1. /f/ ≠ /b/: *ptcp. ùf̃ō* "ufao" : *ptcp. ùb̃ō*; 2. /f/ ≠ /p/: *ptcp. ùf̃ō* : *ptcp. ùp̃ō* "upao"; 3. /f/ ≠ /s/: *f̃āla* : *s̃āla*; 4. /f/ ≠ /z/: *ptcp. ùf̃ō* : *ptcp. ùz̃ō* "uzeo"; 5. /f/ ≠ /š/: *ptcp. ùf̃ō* : *ptcp. ùš̃ō* "ušao"; 6. /f/ ≠ /ž/: *ptcp. ùf̃ō* : *ptcp. ùž̃ō* "običavao"; 7. /f/ ≠ /x/: *Dsg. Fr̃ānu* : *Asg. xr̃ānu*.

2.3.5. /s/ i /z/

/s/ i /z/ su dentalni frikativi: [s] i [z]. Usne su malo razmaknute i unatrag povučene. Lamina se jezika primiće gornjim sjekutićima gdje nastaje suženje. Vrh se jezika opire o donje sjekutiće. Radi se dakle o [s̥] i [z̥]. U slučaju [s̥] glasnice miruju, a u slučaju [z̥] titraju. [z̥] se fakultativno artikulira kao [dz̥], ali rijetko. Primjeri: *s̃ir*

[šir], *mêso* [mê:šo], *Npl. kôsti* [kôʃti], *nôs* [nô:ʃ]; *zûb* [zû:b], *kôza* [kôza], *ùzda* [ùzda], *vêz* [vê:z]; *spênza* [ʃpê:ɲdza], *brônza* [brô:ɲdza].

Minimalni su parovi: 1. /s/ ≠ /z/: *kòsa* : *kòza*; 2. /s/ ≠ /t/: *pês* : *pêt*; 3. /s/ ≠ /d/: *mêso* : *mêdo*; 4. /s/ ≠ /c/: *bôca* : *F bôsa*; 5. /s/ ≠ /f/: *kàsa* : *kàfa*; 6. /s/ ≠ /ʃ/: *plâs* "plast" : *plâš* "plašt"; 7. /s/ ≠ /ʒ/: *nôs* : *nôž*; 8. /s/ ≠ /x/: *slâp* : *xlâp*; 9. /s/ ≠ /z/: *Gsg. zřna* : *sřna*; 10. /z/ ≠ /t/: *zóna* : *tóna*; 11. /z/ ≠ /d/: *zûb* : *dûb*; 12. /z/ ≠ /c/: *Gsg. zřna* : *F cřna*; 13. /z/ ≠ /f/: *Gpl. zálq̄* : *Gpl. fálq̄*; 14. /z/ ≠ /ʃ/: *ptcp. ùzō* "uzeo" : *ptcp. ùšō* "ušao"; 15. /z/ ≠ /ʒ/: *kòza* : *kôžza*; 16. /z/ ≠ /x/: *3sg. xújī* : *3sg. zújī*.

2.3.6. /š/ i /ž/

/š/ i /ž/ su alveolarni frikativi [ʃ] i [ʒ]. Usne su neznatno ispupčene. Jezik je povučen unatrag. Vrh mu se primiče alveolima gdje nastaje suženje. U slučaju [ʃ] glasnice miruju, a u slučaju [ʒ] titraju. Primjeri: *šês* [ʃê:ʃ], *sûša* [ʃû:ʃa], *puška* [pûʃka], *miš* [mîʃ]; *živ* [ʒi:v], *kôžza* [kôʒza], *núžda* [nû:ʒda], *lâž* [lâ:ʒ].

Minimalni su parovi: 1. /š/ ≠ /ž/: *3sg. bûši* : *Lsg. bûži* "rupa"; 2. /š/ ≠ /č/: *šês* "šest" : *čês* "čest"; 3. /š/ ≠ /đ/: *Gpl. šâkâ* : *Gpl. đâkâ*; 4. /š/ ≠ /f/: *3sg. šâlī* : *3sg. fâlī*; 5. /š/ ≠ /s/: *mâška* "mačka" : *mâska*; 6. /š/ ≠ /z/: *3sg. plâši* : *3sg. plâzī*; 7. /š/ ≠ /x/: *3sg. kûšâ* : *3sg. kûxâ*; 8. /ž/ ≠ /š/: *i spûži* "i puževi" : *2sg. ispûši*; 9. /ž/ ≠ /č/: *i spûži* "i puževi" : *2sg. ispûči*; 10. /ž/ ≠ /đ/: *N živo* : *Vsg. Đivo*; 11. /ž/ ≠ /f/: *žena* : *Gsg. fëna*; 12. /ž/ ≠ /s/: *živ* : *sîv*; 13. /ž/ ≠ /z/: *žō* "žao" : *zō* "zao"; 14. /ž/ ≠ /x/: *xâr* : *žâr*.

2.3.7. /x/

/x/ je bezvučni velarni frikativ: [x].¹⁸ Usne su pasivne. Stražnji je dio jezika uzdignut prema mekomu nepcu gdje nastaje suženje. Glasnice miruju. Primjeri: *xôd* [xô:d], *júxa* [jû:xa], *dâx* [dâ:x].

Minimalni su parovi: 1. /x/ ≠ /k/: *ptcp. xrô* "hrl" : *ptcp. krô* "krao"; 2. /x/ ≠ /g/: *xlâdan* : *glâdan*; 3. /x/ ≠ /f/: *xrâna* : *Gsg. Frâna*; 4. /x/ ≠ /s/: *xrâm* : *srâm*; 5. /x/ ≠ /z/: *slûx* : *slûz*; 6. /x/ ≠ /š/: *N sûxo* : *Vsg. sûšo*; 7. /x/ ≠ /ž/: *Gsg. strâxa* : *strâžza*.

2.3.8. /c/

/c/ je bezvučna dentalna afrikata: [tʃ]. Govorni su organi najprije u položaju za [t] pa za [s]. Glasnice miruju. Artikulira se mekše nego inače jer je u prvome dijelu ustvari [t] a ne [t̪]. Fakultativno se artikulira [tʃ], skoro kao frikativ [ʃ]. Primjeri: *câr* [tʃâr] i [ʃâr], *2sg. rëci* [rëtʃi] i [rëtʃi], *Npl. mômci* [mô:mtʃi] i [mô:mʃi], *lôvac* [lô:vatsʃ] i [lô:vaʃ].

Minimalni su parovi: 1. /c/ ≠ /t/: *cîč* "studen" : *tîč* "ptić"; 2. /c/ ≠ /d/: *ptcp. cřkō* : *ptcp. đřkō*; 3. /c/ ≠ /s/: *ptcp. cřkō* : *ptcp. sřkō*; 4. /c/ ≠ /z/: *Gpl. cřenâ* : *Gpl. zřenâ* 5. /c/ ≠ /đ/: *Gpl. pûcâ* : *3sg. pûđâ*; 6. /c/ ≠ /č/: *Gpl. bôcâ* : *Gpl. bôčâ*.

¹⁸ Prvi je velarnu artikulaciju opisao Budmani (1886: 2): "H si pronunzia con forte aspirazione gutturale come il χ dei Greci odierni o il ch tedesco". Naime, u grčkome se χ izgovara kao [x] od bizantinskoga perioda, a tako je i u njemačkome gdje se naravno misli na tzv. *Ach-Laut*.

2.3.9. /č/ i /đ/

/č/ i /đ/ su alveolarne afrikate: [tʃ] i [dʒ]. Govorni su organi najprije u položaju za [t, d] pa za [ʃ, ʒ]. Usne su ispupčene. Alveole bez razlike dira ili lamina ili vrh jezika. U slučaju [tʃ] glasnice miruju, a u slučaju [dʒ] titraju. Artikuliraju se mekše nego inače jer u prvome dijelu ustvari imaju [t, ɖ]. Fakultativno se artikuliraju skoro pa frikativno, kao [tʃ] i [dʒ]. Primjeri: *čas* [tʃaʃ] i [ʃaʃ], *čud* [tʃu:ɖ] i [ʃu:ɖ], 1sg. *müčim* [müʃi:ɱ] i [müʃi:ɱ], *küča* [küʃa] i [küʃa], *kľuč* [kľu:ʃ] i [kľu:ʃ], *nôč* [nô:ʃ] i [nô:ʃ], *đak* [dʒâ:k] i [dʒâ:k], *měđa* [mědʒa] i [mědʒa], *gvôžđe* [gvôʒdʒe] i [gvôʒdʒe], *sđba* [ʃdʒba] i [ʃdʒba], *žed* [ʒedʒ] i [ʒedʒ].

Minimalni su parovi: 1. /č/ ≠ /đ/: *čävō* "čavao" : *đävō* "đavao"; 2. /č/ ≠ /š/: *česan* "češnjak" : *šesan* "skladan"; 3. /č/ ≠ /ž/: *Npl. čupi* "čuperci" : *Lsg. župi*; 4. /č/ ≠ /cl/: *F čista* : *cīsta*; 5. /đ/ ≠ /č/: *đe san* "gdje sam" : *česan*; 6. /đ/ ≠ /š/: *Gpl. đarā* "posuda" : *3sg. šarā*; 7. /đ/ ≠ /ž/: *đir* : *žir*; 8. /đ/ ≠ /cl/: *đara* "posuda" : *Gsg. cāra*.

2.3.10. Sinteza

Kao i u prethodnom odjeljku najprije ćemo vidjeti koji fonetski odgovaraju kojim fonološkim simbolima:

p = p	k = k	ʃ = š	tʃ = c
b = b	g = g	ʒ = ž	ɖʒ = ʒ
t = t	ʃ = s	f = f	ʃ = č
ɖ = d	ʒ = z	x = x	ɖʒ = đ

Prvo je što kod parova [t, ɖ], [ʃ, ʒ], [tʃ, ɖʒ] i [ʃ, ɖʒ] zapažamo sigurno karakteristično laminalan izgovor, npr. [tʃaʃa], [nô:ɱo] i sl. Zamjenu smo apikalne artikulacije laminalnom vidjeli već kod [ɱ, ʃ] i nekih drugih sonanata. Budući da je ta promjena zahvatila sve apikalne fone, možemo reći da je zamjena apikalnoga mjesta laminalnim u dubrovačkome govoru univerzalna.

Povezana je s tom zamjenom i konsekvantna adaptacija gornjih artikulatora. Naime, osim gornjih sjekutića lamina pri artikulaciji zbog šire površine dira i mali dio alveola pa glasovi [t, ɖ, ɱ...] nisu pravi dentali nego dentalveolari.¹⁹

Fon [x] nije ni u kojem slučaju marginaliziran kao u nekim okolnim govorima. Naprotiv, izgovara se prema svojoj artikulaciji jasno na svim položajima (izuzev nekih frazema tipa [ōmo đā]) i predstavlja pertinentnu crtu dubrovačkoga govora.²⁰

Što se afrikata tiče, vidjeli smo da od nedentalnih ima samo jedan par, i to /č, đ/ tj. [tʃ, ɖʒ]. Stupanj je tzv. tvrdoće ili mekoće pitanje individualnih idioma: ima i sistema u kojima se /č, đ/ realizira kao [tʃ, ɖʒ], dakle samo meko. Znakovi su prema

¹⁹ U talijanskome su [t, d, ts, dz] dentalveolari, a [n, l] alveolari. Slično je i u španjolskome gdje su [t, ɖ] dentalveolari, a [ɱ, ʃ] alveolari. Prema tome, dentalveolarno je i alveolarno mjesto u talijanskome i španjolskome distinktivno; u dubrovačkome nije.

²⁰ Cf. Vuk Stef. K a r a d ž i ć, *Srpske narodne poslovice*, Štamparija Jermenskog manastira, Beč, 1849, str. xiii: "Koliko sam ja do sad naroda našega viđeo, mogu kazati da se danas u Dubrovniku pravi glas ovoga slova [h, O.L.] najbolje izgovara; onđe se on jasno čuje i u početku riječi i na kraju i u srijedi i pred samoglasnim i pred poluglasnim slovima."

tome proizvoljni, a fonetska je vrijednost u većine govornika ona srednja. Bitno je to da postoji samo jedan par nedentalnih afrikata.²¹

Još je jedna karakteristična pojava fon [dz], npr. [ʃpê:ŋdza], [brô:ŋdza] i sl. Taj je glas bitan utoliko što se sparuje s afrikatom [tʃ] koja je inače bez zvučnoga para. No, distribucijski je taj glas marginalan pa se u najboljem slučaju nalazi u samo dvije domaće riječi: [džôra] i [jêdzero],²² a tu je vjerojatno crnogorskoga podrijetla jer u crnogorskim dijalektima ima taj glas znatno širu distribuciju.²³

Od fakultativnih je varijacija konsonanata u dubrovačkome govoru najprominentnija dekompozicija afrikata poradi koje okluzivni dio afrikate slabi, a nepromijenjen ostaje njen frikativni dio. To znači da se [tʃâr] i [kâû:tʃ] pojednostavljaju u [ʃâr] i [kâû:tʃ] i sl. Da se taj proces jednom dovede do kraja od afrikata bi ostali sami frikativi [ʃ, z, ʒ, ʒ]. No, zasada on još nije došao do te točke i u izgovoru afrikata i dalje sudjeluje, ma kako oslabio, i onaj okluzivni dio. Ova nas dekompozicija podsjeća na nešto što smo već vidjeli, a to su varijacije palatalnih sonanata [ʎ] : [j] i [ŋ] : [n]. Skupa ti procesi indiciraju difuziju artikulacije na granici alveola i tvrdoga nepca.

U drugim se govorima iz dijasistema konsonanti artikuliraju manje-više isto, s nekoliko iznimaka. Što se distribucije laminalnosti tiče za konsonante vrijedi isto što smo rekli i za sonante (usp. 2.2.9). Frikativ se [x] u konavoskim govorima ili mijenja drugim glasovima ili uopće ne izgovara,²⁴ usp. [lâ:d], [râ:na] itd. U Trpnju se, recimo, kao i u Dubrovniku, vrlo dobro čuva. Budući da postoje opozicije [ʃ] : [ç] i [ʒ] : [ʒ], u konavoskome je govoru vrlo dobro izdiferenciran i izgovor [tʃ] : [dʒ] i [ʃ] : [dʒ] tj. izgovor mekih i tvrdih afrikata. Bolje nego inače se čuva i afrikata [dz],²⁵ usp. [prô:dzor], [dzî:ŋga] i sl. Isto i u Cavtatu.²⁶

2.4. ALOFONI

Sada prelazimo na alofone. Oni su s jedne strane zadani fiziologijom govornoga aparata, a s druge inventarom fonema i ustrojem fonotaktičkih i morfonoloških pravila prema kojima se foni slažu u fonotakseme, fonotaksemi u slogove itd. U obzir nismo uzeli samo najmanje razlike u izgovoru koje manje-više svi glasovi pokazuju ispred prednjih, srednjih i stražnjih vokala.

[ŋ] je zvučni velarni nazalni alofon glasa [ŋ]. Usne su pasivne. Stražnji je dio jezika podignut i dira meko nepce koje je spušteno. Vrh je jezika pasivan. Glasnice

²¹ Cf. Budmani (1883: 159): "Ć i đ izgovaraju se kao kod ostalih štokavaca; ova dva slova razlikuju svagda dobro od sličnih ĉ i ĝ samo Cavtačani; u Dubrovniku se mnogo miješaju; razliku još pokazuju najbolje ženske, a najgore učeñaci".

²² Cf. Budmani (1883: 158): "Ima kao u crnogorskome dijalektu osobiti sični glas dz; u Dubrovniku se čuje najveće kod tuđih riječi: *spêndza*, *midzêrija*, *Jôdzo*, a kod same dvije narodne *dzora* i *jedzero* (običnije *jêdzêr*". Istu je stvar Budmani bio spomenuo i prije (1866: 3): "A Ragusa, a Cattaro e Montenegro la parola *zora* si pronunzia *dzora* vale a dire il z suona come il z italiano di *zero*, *rozzo*. suono s'incontra soltanto in questo vocabolo e in alcuni stranieri come *spendza* spessa."

²³ Cf. Stevanović (1933-4) *passim*.

²⁴ Cf. Kašić (1995: 286-289).

²⁵ Cf. *op. cit.*, str. 293.

²⁶ Cf. Brozović (1981: 501).

titraju. Zračna struja prolazi kroz nos. Dolazi samo ispred velara i u sandhiju, npr. *bánka* [bã:ŋka], *Npl. brônxî* [brô:ŋxi], *čÿjën ga* [tʃûje:ŋ_ga].

[ŋ] je palatalizirani zvučni dentalni nazalni alofon glasa [ŋ]. Palatalno obilježje nije ni izdaleka onako čujno kao kod [ɲ]. Umjesto toga, [ŋ] se artikulira slično kao [n] samo što je srednji dio jezika povišen prema tvrdom nepcu. Dolazi ispred [ʧ], npr. *Gsg. ândëla* [âŋʧëla].

[ŋ] je zvučni cerebralni nazalni alofon glasa [ŋ]. Usne su pasivne. Vrh jezika je povučen prema kraju alveola, ali ne do samoga kraja. Meko je nepce spušteno pa zračna struja prolazi kroz nos. Glasnice titraju. [ŋ] dolazi ispred [ʃ], npr. *3sg. grànčã* [grãŋʃa:].

[t̚] i [d̚] su neotpušteni dentalni okluzivni alofoni glasova [t] i [d] na kraju riječi. Artikuliraju se isto kao [t] i [d] samo bez posljednje faze u kojoj se zračna struja otpušta, npr. *pêt* [pê:t̚], *grâd* [grâ:d̚]. Neotpušteni su dentali fakultativni.

[ʔ] je bezvučni glotalni okluzivni alofon. Gornji su artikulatori pasivni. Okluzija nastaje na glasnicama. Prema tome, glasnice ne titraju. Dolazi u pauzi, npr. *a òndã* [a_ʔòŋða:]. Različit je od [ʔ] negativni klik *a!*

[v] je zvučni labiodentalni frikativni alofon glasa [v]. Donja usna dira gornje sjekutiće. Gornja su usna i jezik pasivni. Glasnice titraju. Dolazi u sandhiju, ispred labijala, npr. *lôv bi...* [lô:v_bî], *sãv bi...* [sãv_bî].

[ç] i [z] su alveopalatalni frikativni alofoni glasova [ʃ] i [z]. Usne su pasivne. Vrh jezika dira donje sjekutiće. Lamina je primaknuta stražnjem dijelu alveola. Srednji je dio jezika podignut prema tvrdom nepcu. U slučaju [z] glasnice titraju, a u slučaju [ç] miruju. Dolaze ispred alveolarnih afrikata i u sandhiju, npr. *mš çe...* [mš_ʃe], *gvôžđe* [gvôzʧe]. U konavoskome govoru [ç] i [z] imaju status fonema, i to nemarginalnih.

[ɣ] je zvučni velarni frikativni alofon glasa [g]. Usne su pasivne. Stražnji je dio jezika primaknut mekom nepcu gdje nastaje suženje. Glasnice titraju. Dolazi samo u sandhiju, npr. *hîx bi...* [hî:ɣ_bî].

[h] je bezvučni glotalni frikativni alofon glasa [x]. Gornji su artikulatori pasivni. Frikcija nastaje na glasnicama koje miruju. Dolazi samo u konsonantskim skupovima, npr. *xlâd* [h_lâ:d̚], *xrâna* [hrã:ŋa], 2sg. *mãxni* [mã:hŋi].

[w] je zvučni labiovelarni aproksimativni alofon glasa [v]. Usne su zaobljene. Prednji je dio jezika pasivan, a stražnji je uzdignut prema mekom nepcu. Glasnice titraju. Dolazi ispred [u] i u sandhiju, npr. *vûna* [wûŋa], *lôv u...* [lô:w_u].

3. ZAKLJUČAK

"Koliko ima fonema u dubrovačkome govoru?" Na temelju analize trista parova i svega što smo rekli možemo sada bez nepotrebnoga ponavljanja na to jednostavno pitanje pružiti isto tako jednostavan odgovor:

A. Sistem vokala²⁷

/i/		/u/	/ī/	/i̇ē/*	/ū/
	/e/	/o/		/ē/	/ō/
		/ɛ/*			/ɔ/*
		/a/			/ā/

B. Sistem sonanata

/m/	/n/	/ñ/*
	/r/	
	/l/	/ļ/*
/v/		/j/

C. Sistem konsonanata

/b/	/p/	/d/	/t/		/g/	/k/
		/f/	/z/	/s/	/š/	/ž/
		/z/*	/c/	/č/*	/đ/*	/x/

D. Alofoni

		[ɸ]		[ŋ]	[ŋ]
	[dʰ]	[tʰ]			[ʔ]
[v]		[z]	[ç]		[y]
					[w]

INDEKS

Broj upućuje na poglavlje ili na odjeljak teksta. Riječi su dane običnim redom s tim da se *x* nalazi na mjestu *b*, *ō* dolazi iza *o*, a *z* iza *z*. Likovi su morfološki analizirani, a analitičke kratice i drugi znakovi razriješeni na kraju članka, iza *Literature*.

²⁷ Fonemi označeni zvjezdicom su ili nestabilni ili marginalni.

ândela, Gsg 2.4	bûši, 3sg. 2.3.6	dôb 2.1.3
a ôndâ... 2.4	bûži, Lsg 2.3.6	dòbro, adv. 2.3.1
bâbe 2.3.1	câr 2.2.4, 2.3.8	dòdâ, 3sg 2.1.4
bâla 2.2.5	câra, Gsg 2.3.9	dòdô, ptcp. 2.1.4
bâna 2.2.5	cîč 2.3.8	dôm 2.1.3
bânka 2.4	cîsta 2.3.9	dô, ptcp. 2.1.4, 2.3.1, 2.3.2
bêg 2.1.3, 2.1.8	cjénâ, Gpl. 2.3.8	dřkô, part. 2.3.8
bïjo 2.3.1	cřkô, part. 2.3.8	drôgâ 2.1.3
bïk 2.1.7, 2.3.3	cřn 2.3.2	drâg 2.1.1
bïla, Gsg 2.2.5	cřna, F 2.3.5	drâg 2.3.2
bïla, ptcp. F 2.2.5	cřven 2.3.2	drô, ptcp. 2.3.1
bïlka 2.2.6	čâr 2.1.2, 2.1.5	drûg 2.1.1
bjelica 2.3.1	čas 2.1.5, 2.3.9	drügâ, F 2.1.3
bïêg 2.1.8	čävô 2.3.9	dřva, Gsg. 2.1.7
bôcâ, Gpl. 2.3.8	čejâde 2.2.9	dřvâ, Gpl. 2.1.7
bôca 2.3.5	čêr 2.1.2	dřven 2.3.2
bôcâ, Gpl 2.3.8	čês 2.1.5, 2.3.6	dûb 2.1.3, 2.3.5
bôda, Gsg. 2.3.1	česan 1, 2.3.9	düg 2, 2.1.6, 2.3.3
bôg 2.1.3, 2.1.8	čïr 2.1.5	dûg 2.1.6
bök 2.1.3	čïs 2.1.5	dûga, Gsg 2
bôlï, comp. 2.2.8	čïsta, F 2.3.9	dûga 2
bôr 2.1.3	čüd 2.3.9	dûx 2.3.3
bôra, Gsg 2.1.3	čÿjên ga 2.4	dvâ 2.1.1
bôs 2.3.1	čÿpi, Npl. 2.3.9	dvêr 2.1.3
bôsa, F 2.3.5	dâ, 3sg 2.1.1	dvôr 2.1.3
bô, ptcp. 2.3.1, 2.3.2	dâx 2.3.7	đâk 2.3.9
brâda 2.3.1	dâj, 2sg 2.2.6, 2.3.3	đâkâ, Gpl. 2.3.6
brâk 2.3.3	dâl 2.2.6	đârâ, Gpl. 2.3.9
brânâ, Gpl. 2.2.2	dâm, 1sg 2.1.1	đâra 2.3.9
brâna 2.3.3	dân 2.2.2, 2.2.6	đävô 2.3.9
brät 2.3.1	davâ 3sg. 2.1.7	đe san 2.3.9
brâvâ Gpl. 2.2.2	dêsê 2.3.3	đïr 2.3.9
brjês 2.1.8	dêva 2.1.7	Đïvo, Vsg 2.3.6
břk 2.1.3, 2.1.7	dïm 2.1.1, 2.1.3, 2.3.2	fâla 2.3.4
brônxi, Npl. 2.4	dïma, Gsg 2.2.1	fâlâ, Gpl. 2.3.5
brôndza 2.3.5	dïna 2.2.1, 2.2.3, 2.2.4	fâlï, 3sg 2.3.6
brô 2.3.2	dïrâ, 3sg. 2.2.4	fâmïja 2.2.9
brûs 2.1.8	do 2.1.3, 2.1.4, 2.3.2	fêna, Gsg 2.3.6
bûra 2.1.3	dô 2.1.1, 2.1.3, 2.3.2	fjêlica 2.3.1

Frána 2.3.7	xlâp 2.3.5	kîla 2.1.3
Frânu, Dsg 2.3.4	xôd 2.3.7	kîp 2.1.5, 2.3.3
gâj 2.3.3	xrâm 2.3.7	kîša 2.1.1
glâdan 2.3.7	xrána 2.1.1, 2.3.7, 2.4	kît 2.1.1
gláva 2.3.3	xránu, Asg 2.3.4	kļôvā, Gpl. 1, 2.2.6
glávā, Gpl. 2.3.1	xrëna, Gsg. 2.1.1	kļuč 2.3.9
gļīva 2.2.4	xrô 2.3.7	ko 2.3.2, 2.3.3
gô 2.3.2	xúji, 3sg 2.3.5	kôla, Gsg 2.1.3, 2.2.3, 2.3.3
gôji, 3pl. 2.2.8	ïdū, 3pl. 2.1.6	kôlo 2.2.5
gòla, F 2.3.3	ïgra 2.1.1, 2.1.5, 2.3.3	kôlijëvka 2.1.8
gônī, 3sg. 2.2.2, 2.2.8	ïgrā, 3sg 2.1.1	kóna, Gsg. 2.2.3
göri, adv. 2.3.3	ïgre, Npl. 2.1.2	köri, Dsg. 2.3.3
göri, comp. 2.2.2	ïgrē, Gsg 2.1.2	kôs 2.3.1
gös 2.1.6, 2.3.3	ïgrō, ptcp. 2.1.1, 2.1.2	kòsa 2.1.2, 2.3.5
gósipa 2.1.3	ispúci 2sg 2.3.6	kösti 2.3.5
gräd 2.1.1, 2.4	ispúši, 2sg 2.3.6	köv 2.1.7
grâd 2.1.1	i spúži 2.3.6	kòva 2.2.3
grâda, Gsg. 2.1.6, 2.3.1	iz 2.1.6	kòza 2.2.1, 2.3.5
grána 2.1.1, 2.3.3	jäd 2.1.1	köža 2.3.5, 2.3.6
gránā, Gpl. 2.1.1	je, 3sg 2.2.2	krâj 2.2.8
grànčā, 3sg 2.4	jêd 2.1.1, 2.2.1, 2.2.8	krâja, Gsg. 2.2.7
grëb 2.1.2, 2.3.1	jëguja 2.2.9	krâk 2.3.3
grëz 2.1.2	jëž 2.2.8	krâļ 2.2.6
grīpa 2.1.5	jöd 2.2.4	krâļā, Gpl. 2.2.7
grīva 2.2.4	jöš 2.2.5	kräva 2.1.1, 2.2.7
grīz 2.1.2	jüg 2	krīv 2.1.3
grjêx 2.1.8	júxa 2.2.3, 2.3.7	kriësta 2.1.8
grôz 2.1.2	käd 2.3.3	křma 2.1.6
grûb 2.1.2	kâfa 2.3.4, 2.3.5	krôj 2.2.8
grüda 2.1.6	käkā, 3sg 2.1.6	kröv 2.1.3, 2.2.8
grüpa 2.1.5	kämën 2.3.3	kròva, Gsg. 2.1.1
güs 2.1.6	kâp 2.1.5	króvā, Gpl. 2.2.6
güska 2.3.3	kâpa 2.1.1, 2.3.1	krô, ptcp. 2.3.2, 2.3.7
gvöžde 2.3.9, 2.4	kâpljica 2.3.1	křpit 2.1.7
xâr 2.1.1, 2.3.6	kâsa 2.3.5	křsta 2.1.7, 2.1.8
xîp 2.3.3	kâša 2.1.1	křv 2.1.7
xîr 2.1.1	kât 2.1.1	küča 2.3.9
xlâd 2.4	kësa 2.1.2	kükā, 3sg 2.1.6
xlâdan 2.3.7	kësē, Gsg 2.3.3	kúkoj 2.2.9

kúla 2.1.3	mâs 2.1.2, 2.1.6, 2.2.1	nâs, GApl. 2.1.3
kûma, Gsg 2.1.6	mâska 2.3.6	nâš 2.2.7
kûnâ, 3sg. 2.2.2	mâška 2.3.6	ne 2.2.2
kúnâ, Gpl. 2.2.2	mêd 2.2.1, 2.2.8	nêmâ, 3pl. 2.2.2
kûpa 2.1.1	mêda, Gsg 2.1.2	nêmân, 1sg. 2.2.1
kûpit 2.1.7	mêdo 2.3.5	nôč 2.3.9
kûsâ, 3sg 2.3.6	mêđa 2.3.9	nógâ, Gpl. 2.3.2
kûxâ, 3sg 2.3.6	mêk 2.1.7	nòga 2.1.3
lâk 2.1.8	mês 2.1.2	nôs 2.1.3, 2.2.2, 2.3.5
lânskî koń 2.2.3	mêso 2.1.2, 2.1.9, 2.3.5	nôsa, Gsg. 2.2.4
lâž 2.3.6	mêsnî 2.1.2	nôtâ, Gpl. 2.3.2
lêd 2.1.6, 2.2.5	mêtla 2.3.2	növê, Apl 2.1.5
lêmâ, 3sg 2.2.2	mi, Dsg. 2.1.5	nôž 2.3.5
lêt 2.3.2	mî 2.1.5	növî zûbi 2.1.5
lîk 2.1.5	mîr 2.1.5	nûx bi 2.4
lîm 2.1.5	mîre 2.1.5	nûma, DLIpl. 2.2.7
lîêk 2.1.8	mîsnî 2.1.2	nûva 2.2.7
lôm 2.1.5	mîš 2.1.5, 2.3.6	nòrit 2.2.3
lôš 2.2.5	mîš ée... 2.4	nûx 2.2.3
lôv 2.2.7	mlâko, adv. 2.1.8	nûxa, Gsg. 2.2.3
lôvac 2.3.8	mlîêko 2.1.8	núžda 2.3.6
lôv bi... 2.4	mļët 2.2.6	òndâ 2.3.2
lôv u... 2.4	múêt 2.2.6	pâd 2.1.3
lòza 2.2.5	mògu 2.1.6	pâlî, 3sg. 2.2.5
lòžê 2.1.6	mômci, Npl. 2.3.8	pân 2.2.3
lúd 2.1.6	mòre 2.1.3, 2.1.5	pâr 2.2.3
lùk 2.1.5, 2.1.6, 2.1.8	mòrit 2.2.3	pârî, 3sg 2.2.5, 2.3.1
lúk 2.1.6, 2.2.7	môs 2.2.2	pàs 2.1.1
lùka, Gsg. 2.2.1	mrâv nêmâ dôm 2.2.1	pâs 2.1.1
lúžê 2.1.6	mřk 2.1.7	pêč 2.1.2
ļeto 2.2.6	mřš 2.1.5	pêč 2.1.2
ļul 2.2.1	müčîn, Isg 2.3.9	pêra, Gsg 2.1.5
mâ 2.1.5	mûxa 2.1.6	pèro 2.1.2, 2.2.4
mâda 2.1.2	mûk 2.1.6	pês 2.1.2, 2.3.5
mâgla 2.1.1	mûka 2.2.1	pêt 2.1.2, 2.1.6, 2.3.5, 2.4
mâxni, 2sg 2.4	mûl 2.2.1	pêtâ, F 2.1.2
mâk 2.1.6, 2.2.4	mûļa, Gsg. 2.2.3	péta 2.1.2
mâlî 2.2.5	múna 2.2.3	pîj, 2sg 2.2.8
mâmî, 3sg 2.2.5	mûs 2.1.6	pïjo, ptc. 2.3.1

pilič 2.1.5	putit 2.1.7	sijū, 3pl. 2.1.4
pilo 2.1.5	rād 2.1.1	siła 2.1.2
pilo, ptcp. 2.1.5	rāk 2.2.4	sīna, Gsg. 2.1.7
pīn 2.2.8	rāme 2.1.2, 2.2.1	sīr 2.3.5
pīra, Gsg 2.1.5	rāna 2.2.2	sīsa 2.3.2
pīšēn, 1sg 2.1.5	rāne, Apl. 2.2.1	sīsō, ptcp. 2.1.4
pīt 2.1.5	rānī, 3sg 2.2.3	sīsu, Asg 2.1.4
pītā, 3sg. 2.1.2	rānī, comp. 2.2.3	sīta, F 2.3.2
pītō, ptcp. 2.1.8	rēci, 2sg 2.3.8	sīto 2.3.2
pívā, Gpl. 2.1.5	rēd 2.1.1, 2.1.2, 2.2.8	sīv 2.3.6
pīētō 2.1.8	rēkō, ptcp. 2.1.4	slāp 2.3.5
plās 2.3.5	rēp 2.3.1	slātkō vīno 2.1.3
plāš 2.3.5	rēpa 2.1.2	sljēpo, adv. 2.1.8
plāši, 3sg 2.3.6	rēpa, Gsg 2.1.2	slō, ptcp 2.2.4
plāv F 2.3.1	rēžē, 3sg 2.1.6	slō po 2.1.8
plāvā, F 2.3.3	rībār 2.1.1	slūx 2.3.7
plāzi, 3sg 2.3.6	rjēka 2.1.8	slūz 2.3.7
po 2.1.3, 2.3.3	rōd 2.1.2, 2.2.4	smēča, Gsg. 2.2.1
pō 2.1.3	rōg 2.3.3	sō 2.1.3, 2.1.6, 2.3.2
pōd 2.1.3	rōka 2.1.8	sōba 2.1.3
pōje 2.2.6	rōsa 2.2.4	sōka, Gsg. 2.1.3
pōp 2.3.1	rūka 2.1.6, 2.2.4, 2.3.3	sōkō 2.1.7
pōs 2.1.1, 2.1.3, 2.3.1	rūpa 2.1.2, 2.1.6	sōva 2.2.7
pōsle, Apl. 2.1.4	rūžē, Gsg 2.1.6	sōpa 2.1.4, 2.1.7
pōslō 2.1.4	sa 2.1.3	spēndza 2.3.5
pō sō 2.1.4	sād 2.1.1	srām 2.3.7
pōsō 2.1.4	sāla 2.3.4	sṛđba 2.3.9
pōsteja 2.2.9	sāla, Gsg. 2.1.2	srēča 2.2.1
pō, ptcp. 2.1.3, 2.3.1, 2.3.2	sālo 2.1.1	sṛkō, ptcp. 2.1.8
pri 2.1.4	sātṛt, ptcp. 2.1.7	sṛna 2.1.7, 2.3.5
prō 2.1.4, 2.3.1, 2.3.2	sāv bi 2.4	srō, ptcp. 2.2.4
pṛs 2.1.1, 2.1.2, 2.1.3	sēbe, GAsg. 2.1.3	sṛkō, ptcp. 2.3.7
pṛtit 2.1.7	sēdan 2.1.2	sṛpa, Gsg. 2.1.4, 2.1.7
pṛvā, F 2.1.5	sēdlo 2.2.5	strāxa, Gsg. 2.3.7
pūcā, 3sg 2.3.8	sēka 2.1.3	strāža 2.3.7
pūsēn 1sg. 2.1.5	sēla, Gsg 2.1.2	su 2.1.6
pūška 2.3.6	sēlē, 3pl. 2.1.2	sūd 2.1.1
pūt 2.1.6, 2.3.1	sījo, ptcp. 2.1.3	sūxo 2.3.7
pūt 2.1.2, 2.1.5	sījō, ptcp. 2.1.3, 2.1.4	sūsjed 2.2.8

sûša 2.3.6	trî 2.1.4	vòla, Gsg 2.1.1, 2.1.3, 2.2.6
sûšo, Vsg 2.3.7	trô, ptcp. 2.1.4, 2.3.2	vò a 2.2.6
svè 2.1.5	tùđā, F 2.3.8	vòza, Gsg 2.2.5
svî 2.1.5	túga 2, 2.3.3	vrâg 2.2.7', 2.3.3
šâkâ, Gpl. 2.3.6	tùka 2.1.6	vrât 2.3.3
šâlî, 3sg. 2.3.6	ùbô, ptcp. 2.3.4	vrî 2.1.5
šâpa 1, 2.1.1	ùdâm 2.2.6	vrô, ptcp. 2.1.5
šârâ 2.3.9	ù dâ 2.2.6	vúčē, 3sg 2.1.6
šês 2.1.2	ùdâv 2.2.6	vûk 2.1.6, 2.1.9, 2.2.7
šês 2.1.2, 2.3.6	ùfô, ptcp. 2.3.1, 2.3.4	vûka, Gsg 2.1.6, 2.2.4
šësan 2.3.9	ùmrē, 3sg. 2.1.4	vûkô, ptcp. 2.1.6
šnicel 2.2.5	ùmri, 2sg. 2.1.5,	vûku, Dsg. 2.1.6
štîcâ, Gpl. 1, 2.1.6	ùmrô, ptcp. 2.1.4, 2.1.5	vúkû, 3pl. 2.1.6
štücâ, 3sg. 2.1.6	ùpô, ptcp. 2.3.1, 2.3.4	vûna 2.4
šûpa 2.1.1	ùsna 2.2.2	za 2.1.4
tâd 2.3.3	ùšô ptcp. 2.3.4, 2.3.5	zâlâ, Gpl. 2.3.5
tâk 2.1.1, 2.1.7	uz 2.1.6	zîênâ, Gpl.
tâkô 2.3.2	ùzda 2.3.5	zôb 2.1.6
tâma 2.1.1	ùzô, 2.3.4, 2.3.5	zôna 2.3.5
têgâ, Gsg 2.1.2	ùžô, ptcp. 2.3.4	zôrē, Gsg 2.2.7
têk 2.1.1	vâdē, 3pl. 2.1.3	zòvē, 3sg 2.2.7
têk 2.1.8	vâla, Gsg. 2.1.1	zô 2.1.4, 2.3.2, 2.3.6
tîč 2.1.5, 2.3.8	vârî, 3sg. 2.3.1	zôva 2.1.4
tîkva 2.2.7	vâs, GApl. 2.2.1	zrâk 2.3.2
tîsak 2.1.8	vâš 2.2.7	zřna, Gsg. 2.3.1, 2.3.5
tîêk 2.1.8	vâtra 2.2.4	zûb 2.1.6, 2.3.5
tîésak 2.1.8	vêčē 2.1.6	zújî, 3sg. 2.3.5
tóna 2.3.5	vèdro, adv. 2.2.7	žâr 2.3.6
tòp 2.3.1	vêz 2.3.5	žêđ 2.3.9
trâg 2.3.2	vî 2.1.5	žë a 2.2.2
trâk 2.3.2	vîka 2.1.6	žèna 2.2.2, 2.3.6
třg 2.1.7	vîkô, ptcp. 2.1.6	žîr 2.3.9
třgâ, 3sg. 2.1.2	vîla 2.1.3, 2.1.5, 2.2.5	žîv 2.3.6
třk 2.1.7	vîna, Gsg 2.2.5	žîvo, N 2.3.6
třka 2.1.6	vîtêz 2.1.2	žô 2.3.6
třn 2.3.2	vô 2.1.5	žúpi, Lsg. 2.3.9
třna, Gsg. 2.3.1	vòda 2.3.1, 2.3.2	
tôč 2.1.5	vòdē, Gsg. 2.1.3	

LITERATURA

- A. B., "Lastovečki jezik", *Južnoslavenski filolog*, 1925, br. 5, str. 194.
- Aleksandar Belić, *O srpskim ili hrvatskim dijalektima*, Janković, Karlovci, 1909.
- Paulina Bogdan-Bijelić, "Kozarski ili tajni jezik u Konavlima", *Zbornik za narodni život i običaje*, 1906, br. 11, str. 304.
- Ivan Bračec, "Die Mundart von Dubrovnik", *Die Welt der Slaven*, 1960, br. 5, str. 45-61.
- Dalibor Brozović, "O strukturalnim i genetskim kriterijima u klasifikaciji hrvatskosrpskih dijalekata", *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, 1960, br. 3, str. 68-88.
- Dalibor Brozović, "O Makarskom primorju kao jednom od središta jezičnohistorijske i dijalekatske konvergencije", *Makarski zbornik*, 1970, br. 1, str. 381-405.
- Dalibor Brozović, "Cavtat", *Fonoloski opisi srpskohrvatskih.. govora obuhvaćenih Opsteslavenskim lingvističkim atlasom*, 1981, 9.
- Dalibor Brozović, "O dijalektološkom aspektu dubrovačke jezične problematike", *Dubrovnik*, 1992, br. 3, str. 216-324.
- Dalibor Brozović, "Dva moguća fonološka tumačenja prozodijskoga sustava u cavtatskome govoru", *Croatica et Slavica Iadertina*, 2005, br. 1, str. 19-30.
- Dalibor Brozović, Pavle Ivić, *Jezik, srpskohrvatski / hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, Miroslav Krleža, Zagreb, 1988.
- Pero Budmani, "Dubrovački dijalekat, kako se sada govori", *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 1883, br. 65, str. 154-179.
- Pero Budmani, *Grammatica della lingua serbo-croata*, A spese dell' aurore, Vienna, 1866.
- D. Cupić, "Odnos štokavštine sjeverozapadne Boke i Dubrovnika: nekolike fonetsko-morfološke paralele", *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 1985, 7, br. 1, str. 73-80.
- Rudolf Filipović, "Sociolingvistički uvjeti očuvanja konavoskoga dijalekta u Watsonvilleu (SAD)", *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 1985, 7, br. 1, str. 99-110.
- Božidar Finka, "Stjepan Ivšić o današnjoj dubrovačkoj akcentuaciji", *Filologija*, 1977, br. 4, str. 221-222.
- Senahid Halilović, *Govorni tipovi u medurječju Neretve i Rijeke dubrovačke*, Institut za jezik, Sarajevo, 1996.
- Pavle Ivić, *Fonoloski opisi srpskohrvatskih.. govora obuhvaćenih opsteslovenskim lingvističkim atlasom*, ANUBiH, Sarajevo, 1981.
- Mate Kapović, *Opisna gramatika hrvatskoga jezika*, [rukopis].
- Zorka Kašić, *Govor Konavala*, [doktorska dizertacija], Beograd, 1995.

- Marcel Kušar, "Glavne osobine lastovskog narječja", *Nastavni vjesnik*, 1893, br. 1, str. 319-327.
- Peter Ladefoged, *Preliminaries to linguistic phonetics*, University Press, Chicago, 1971.
- Bulcsú László, *Govori: viski, sipanski, čibački, lastovski, velolučki, komiski*, [magnetofonska vrpca], Filozofski fakultet u Zagrebu, 1957.
- Velimir Laznibat, "Dubrovački i bosanski govor", *Most*, 1988, br. 15, str. 71-72, 81-84.
- Orsat Ligorio, "Izgovor glasa o u dubrovačkome govoru", *Filologija*, 2009, br. 52, str. 87-90.
- Orsat Ligorio, "Prosodic features of Dubrovnik Dialect", *International Workshop on Balto-Slavic Accentology III Proceedings*, 2007, 269-280.
- Josip Lisac, "Dijalektalne značajke dubrovačkog područja", *Dubrovnik*, 12, 2001, br. 3, str. 214-219.
- Josip Lisac, *Hrvatska dijalektologija 1: hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*, Golden marketing / Tehnička knjiga, Zagreb, 2003.
- Matej Milas, "Današnji trpański dijalekat", *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 1891, br. 103, str. 68-82.
- Matej Milas, "Ispravci dubrovačkih riječi u Vukovu rječniku", *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 1898, br. 136, str. 223-248.
- Matej Milas, "Današnji mostarski dijalekat", *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 1903, br. 153, str. 47-97.
- Berislav M. Nikolić, "Ka osnovama akcentuacije istočnohercegovačkog dijalekta", *Naš jezik*, 1969, br. 17, str. 155-169.
- Vatroslav Oblak, "Der Dialect von Lastovo", *Archiv für Slavische Philologie* 1894, br. 16, str. 426-450.
- Milivoj Pavlović, "Ispitivanje govora Janjeva u poređenju sa materijalom Dubrovačkog arhiva", *Glas SANU*, 1952, 4, br. 2, str. 317-318.
- Milivoj Pavlović, "Dubrovački govor i stabilizacija novoga srpskohrvatskoga jezika", *Anali Filoloskoga fakulteta*, 1967, br. 7, str. 141-147.
- Milan Rešetar, *Die serbokroatische Betonung Sudivestlicher Mundarten*, Wien, 1900.
- Milan Rešetar, *Der štokavische Dialekt: mit zwei Karten*, A. Holder, Wien, 1907.
- Mihailo Stevanović, "Istočnocrnogorski dijalekat", *Južnoslavenski filolog*, 1933-4, br. 13, str. 1-128.
- Petar Šimunović, "Ivšić i Dubrovnik", *Stjepan Ivšić i hrvatski jezik*, 1966, str. 127-140.

Mate T e n t o r, "O dubrovačkom jeziku s leksičke strane", *Zbornik iz dubrovačke prošlosti Milanu Resetaru o 70-godišnjici života prijatelji i učenici*, 1931, str. 449-455.

Jovan V u k o v i ć, "Karakteristične osobine mostarskog govora", *Glasnik jugoslavenskog prof. društva*, 1937, br. 17, str. 89-99.

Jovan V u k o v i ć, "Govor Pive i Drobnjaka", *Južnoslavenski filolog*, 1938-9, br. 17, str. 1-114.

Jovan V u k o v i ć, "Akcentat govora Pive i Drobnjaka", *Srpski dijalektološki zbornik*, 1940, br. 10, str. 185-417.

KRATICE

1	– prvo lice	interi	– uzvik
2	– drugo lice	L	– lokativ
3	– treće lice	M	– muški rod
A	– akuzativ	N	– nominativ
act	– aktiv	num	– broj
adi	– pridjev	pass	– pasiv
adv	– prilog	perf	– perfekt
aor	– aorist	pl	– plural
comp	– komparativ	plupf	– pluskvamperfekt
coni	– veznik	praep	– prijedlog
D	– dativ	praes	– prezent
F	– ženski rod	pron	– zamjenica
fut	– futur	ptcp	– particip
G	– genitiv	sg	– singular
I	– instrumental	subst	– imenica
imp	– imperativ	verb	– glagol
imperf	– imperfekt	V	– vokativ

ZNAKOVI

˘	kratkosilazni naglasak	ˉ	iznad, dužina
ˆ	dugosilazni naglasak	˙	ispod, zatvoren glas
˚	treći silazni naglasak	˘	ispod, otvoren glas
˘	kratkouzlazni naglasak	˚	ispod, slogotvoran glas
˘	dugouzlazni naglasak		

PHONEMICS OF DUBROVNIK DIALECT

SUMMARY

The paper is concerned with phonemics of modern-day Dubrovnik dialect. First we treat syllabics i.e. vowels (2.1) and then resonants (2.2) and consonants (2.3) i.e. asyllabics. Then we establish the exact number of phonemes by means of minimal pairs. Finally we treat allophones (2.4). Findings are presented in syntheses after each section and again in the conclusion.

KEY WORDS: *dialectology, phonemics, phonology, phonetics, Dubrovnik dialect.*